महोत्तरी गाउपालिका (वडा नं. ५ र ६) को वस्तुस्थिति चित्रण २०७४

खण्ड भूमिका

१. *पृष्ठभूमि :*

नेपालमा योजनावद्ध विकास वि.सं. २०१३ सालदेखि प्रारम्भ भई हालसम्म १३ औं राष्ट्रिय आवद्यिक योजनाको कार्यान्वयन तहसम्म आईपुगेको छ। वि.सं.२०४६ सालको वहुदलीय व्यवस्थाको पुनःस्थापना पश्चात् स्थानीय स्रोत, साधन तथा क्षमता प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले विकेन्द्रीकरणलाई अवलम्बन गर्दै स्थानीय निकायका माध्यमबाट जनताहरुको सहभागितामा योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने अभ्यासको थालनी समेत भएको छ।

यसै क्रममा स्थानीय निकायहरुलाई अधिकार सम्पन्न बनाई एक सवल सक्षम एवं जनउत्तरदायी निकायको रुपमा स्थापित गर्ने उद्देश्यले नेपालको संविधान २०७२ र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ र तत् सम्बन्धी नियमावलीहरुले स्थानीयस्तरमा योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने सम्पूर्ण जिम्मेवारी स्थानीय निकायहरुलाई सुम्पिएको छ। स्थानीय तहहरुले आ-आफ्नो क्षेत्रको विकासका लागि आवद्यिक एव बार्षिक योजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था ऐनले गरेको छ।

व्यवस्थित र प्रभावकारी रुपमा कुनै पनि योजनाको तर्जुमा गर्दा सूचना र तथ्याङ्कहरुको आवश्यकता पर्दछ। विद्यमान सामाजिक, आर्थिक, भौतिक, साँस्कृतिक एव वातावरणीय अवस्थाका बारे पर्याप्त जनकारी विना उपयुक्त योजना तर्जुमा गर्न सकिदैन। वास्तविक सूचना तथा तथ्यांकहरुको विश्लेषण विना तयार पारिएका योजनाहरु काल्पनिक, अपेक्षित प्रतिफल नदिने तथा असफल हुने सम्भावना रहन्छ। दिगो विकासको लागि योजनाहरुको तर्जुमा वैज्ञानिक एवं सहिढंगमा गरिनु पर्दछ। यसका लागि स्रोत, साधन, सम्भावना र आवश्यकतासम्वन्धी यथार्थपरक सूचना एवं तथ्यांकहरु संकलन तथा विश्लेषण गर्नु आवश्यक हुन्छ।

नेपालको वर्तमान सन्दर्भमा लोकतान्त्रिक गणतन्त्र, समावेशीकरण र संघीयताले प्राथमिकता पाइरहेको अवस्थामा स्थानीय स्रोत साधनहरुको उचित पहिचान गरी जनताका वास्तविक चाहना र आवश्यकता अनुरुप योजना तर्जुमा हुनसके मात्र दिगो विकास सम्भव हुने कुरा निर्विवाद छ। यी तथ्यहरुलाई महसुस गरी हचुवाको भरमा योजना तर्जुमा गर्ने विद्यमान परिपाटीको अन्त्य गरेर स्थानीय तहहरुलाई आफ्नो क्षेत्रको वास्तविक सूचना तथा तथ्यहरु संकलन एवं विश्लेषण गरी, यसैको आधारमा आवधिक एव वार्षिक योजना तर्जुमा गर्ने परिपाटीको विकास भएको छ। यसै परिप्रेक्षमा गाउपाललिकाहरुले पनि योजना तर्जुमा गर्नुपूर्व गाउपालिकामा उपलब्ध प्राकृतिक,

भौतिक एवं मानवीय स्रोत साधनहरुको यथार्थ सूचनाले गाउपालिकाको प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग, वातावरणमैत्री विकास एवं वातावरणीय सन्तुलन, जलवायु परिवर्तनका असरहरुमा अनुकूलन, विपद व्यवस्थापन, फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा सरसफाई एवं गुणस्तरीय शिशा, स्वास्थ्यजस्ता विषयलाई सम्बोधनका लागि गाउपालिकाको वस्तुगत विवरण अपरिहार्य छ ।

योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन मूल्यांकन कार्यलाई प्रभावकारी, सूचनामा आधारित तथा यथार्थ र वस्तुपरक बनाउनका लागि पनि गाउपालिकाको वस्तुगत विवरण/पार्श्वचित्रको अत्यन्त ठूलो महत्व रहेको हुन्छ । गाउपालिका पार्श्वचित्रबाट उद्देश्यमूलक ढंगले नतिजा प्राप्त हुने गरी गाउपालिकाको समग्र विकासलाई निर्देशित गर्न तथा गाउपालिकाका महिला, वालवालिका, दलित, पिछडावर्ग, आदिवासी, जनजाति, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक लगायत सवैको आधारभूत आर्थिक अवसरहरूमा पहुँच र सामाजिक सशक्तीकरण मार्फत विकास क्रियाकलापहरुमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने आधार तयार हुन्छ ।

गाउपालिका वस्तुगत विवरणमा संलग्न सूचना एवं भौगोलिक सूचना प्रणालीमा आधारित नक्साहरुले गाउपालिकाको स्थानगत स्वरूपलाई मध्यनजर गरी समग्र क्षेत्र तथा क्षेत्रको विकासमा सन्तुलन ल्याउनुका साथै स्थानीय सम्भावनालाई समृद्धिमा रुपान्तरण गर्न देखा परेका अवरोध (Bottleneck) तथा समाधानका उपाय पहिचानका लागि उपयुक्त तवरले स्रोत साधनको विनियोजनलाई मार्गनिर्देश गर्न गाउपालिका वस्तुस्थिति विवरणको महत्व रहेको छ ।

यसै क्रममा गाउपालिका महोत्तरीबाट पनि आफ्नो गाउपालिकाको सर्वाङ्गिण विकासको लागि दीर्घकालीन सोँच बनाई सोहि अनुरुप आवधिक तथा वार्षिक योजना तर्जुमा गर्ने उद्देश्यले यो गाउपालिका वस्तुस्थिति चित्रण तथा विश्लेषण, २०७४ (गाउपालिका पार्श्वचित्र) दस्तावेज तयार गरिएको छ ।

२. *गाउपालिका पार्श्वचित्रका उद्देश्यहरु*

यस गाउपालिका वस्तुस्थिति चित्रण तथा विश्लेषणका उद्देश्यहरु निम्नानुसार रहेका छन्:

३. *दीर्घकालीन उद्देश्य*

- गाउपालिकाको समग्र विकासका लागि दीर्घकालीन सोँच एवं रणनीतिहरुलाई मध्यनजर गरी बस्तुस्थिति झल्कने तथ्यांक एवं सूचनामा आधारित यथार्थपरक र वस्तुपरक गाउपालिकाको आवद्यिक एवं बार्षिक योजना तर्जुमा गर्न योगदान पुऱ्याउने,
- गाउपालिकाका समग्र विषय क्षेत्रहरुका लागि गाउपालिका बासिन्दाका आवश्यकताहरुबारे जानकारी भई तदअनुरुपका योजनाहरु तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउने ।

४. *तत्कालीन उद्देश्य*

क) सरोकारवालाहरु लगायत सम्पूर्ण गाउपालिकाबासीका लागि गाउपालिकाको सूचनामा पहुँच पुऱ्याउने,

ख) गाउपालिकाको समग्र राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक, वातावरणीय एवं भौतिक पूर्वाधारहरु तथा गाउपालिका विकासको क्षमताबारे जानकारी प्राप्त गर्ने,

ग) गाउपालिकाको विकासका लागि आवधिक गाउ विकास योजना तथा बार्षिक योजना तर्जुमा एवं अनुगमन मूल्यांकन गर्ने आधार तयार गर्ने ।

घ) गाउपालिकाका विभिन्न समुह (महिला, अति गरिब, संकटाग्रस्त तथा बंचितीकरणमा परेका परिवारहरुको अवस्था विश्लेषण गर्ने ।

ङ) समाजमा हुने विभिन्न किसिमका द्वन्दहरु (श्रोत साधनको प्रयोगमाथि, राजनीतिक, सामाजिक, सांस्कृतीक, परमपरागत मुल्य मान्यता) को पहिचान र विश्लेषण गर्ने ।

५. *गाउपालिका पार्श्वचित्र तयारीको विधि एवं प्रक्रिया*

गाउपालिका महोत्तरीको आवद्यिक गाउ विकास योजना तयार गर्ने उदेश्यले निम्न अनुसारको विधि एवं प्रकृयाहरु अवलम्वन गरी यो गाउपालिका वस्तु स्थिती विवरण दस्तावेज तयार गरिएको छ ।

- राष्ट्रिय योजना आयोग, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयद्वारा परिमार्जन गरिएको आवद्यिक गाउ विकास योजना तर्जुको आधारमा उल्लेखित विषयवस्तुलाई लैङ्गिक एवं समावेशी तथ्याङ्कहरु प्राप्त गर्न सवै विषय क्षेत्र समेटी तथ्याङ्क/सूचना संकलन फारमहरु अद्यावधिक गरियो ।
- तयार गरिएका फारमहरुलाई गाउपालिकामा अवस्थित विषयगत क्षेत्रवालाहरुसंग वृहत्त छलफल गरी रुजु एवं अपुग सूचना, तथ्यांक ढांचा तयार गरियो ।
- गाउपालिका पार्श्वचित्र सम्वन्धी फारमहरु अद्यावधिक गरी सम्वन्धित सरकारी, स्थानीय तह, गैसस, शिक्षक, जानिफकार, महिला समुह, अगुवा तथा राजनीतिक प्रतिनिधिहरुबाट तथ्यांकन सूचना संकलन एवं विश्लेषण गरिएको र यसलाई पुनः विषयगत क्षेत्रवालाहरुबाट छलफल गराई थप सुझाव/तथ्याङ्क लिइयो ।
- केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग तथा जिल्ला तथ्यांक कार्यालय, जिल्ला कृषी विकास कार्यालय, जिल्ला पशु विकास कार्यालय, जिल्ला खानेपानी कार्यालय, जिल्ला वन तथा भू-संरक्षण कार्यालय, जिल्ला समन्वय समितिबाट प्रकाशित विभिन्न सूचनाहरु एवं प्रकाशित राष्ट्रिय जनगणनाको नतिजा अनुरुप जनसंख्या एवं आवास बारेको

तथ्याङ्क प्रयोग गरिनुका साथै नेपालमा गरिबीको लघुक्षेत्र अनुमान २०६८, कृषि जनगणना समेतलाई आधार लिइयो ।

- पि.आर.ए. तरिकाबाट गाउपालिका स्तरको संकटाग्रस्त गरिबी अवस्था र रोजगारी अवस्था, अत्ति गरिब महिलाहरुको गतिशिलता नक्सा जस्ता विधिबाट गाउपालिका स्तरको सूचना लिईयो ।

यसरी विभिन्न रुपमा प्रकाशित एवं संस्थागत तथ्यांक एवं सूचनाहरुलाई आधार बनाई यो गाउपालिकाको वस्तुस्थिति झल्काउने दस्तावेज तयार गरिएको छ ।

६. *अध्ययनको सीमा*

यो दस्तावेज मुलतः प्रारम्भिक तथा द्वितीय श्रोतहरुका आधारमा तयार गरिएको हुनाले एवं यस क्रममा कतिपय प्रक्रियागत अप्ठ्यारा समेत रहेका हुनाले यस दस्तावेजका केही सीमाहरु तल उल्लेखित गरिएको छ ;

क) गाउपालिका महोत्तरीको यो पहिलो अभ्यास भएकाले बिषयगत क्षेत्रका सूचनाका लागी विषयगत विशेषज्ञ तथा बिषयगत क्षेत्रहरुकै क्षमतामा भर पर्नु परेकोले कतिपय बिषयगत क्षेत्रहरुबाट प्राप्त सूचना अझै पर्याप्त र क्षेत्रगतरुपमा खण्डीकृत एवं अद्यावधिक गर्नुपर्ने महशुस भएको छ ।

ख) गाउपालिका तथा गाउभित्र रहेका संस्थाहरुमा प्रयाप्त सूचनाको कमी, जिल्लामा विषयगत कार्यालयहरुमा तथ्याङ्क सूचनालाई व्यवस्थित गरी राख्ने परिपाटी एवं क्षमतामा कमीका कारणबाट पर्याप्त, गुणस्तरीय र वहुबर्षीय सूचनाहरु प्राप्त गर्न नसकिएको ।

ग) पि. आर. ए. विधिहरुको प्रयोग गरिएको कारण संख्यात्मक विवरणहरु लिन कठिनाई भएको ।

घ) समुदायमा जानिफकारहरु प्रतिनिधिमुलक हुने भएको कारण सूचना तथा जानकारीमा सिमितता रहेको ।

गाउपालिकाको संक्षिप्त परिचय

<u>भौगोलिक स्थिति</u>

पुर्व	: पिपरा गाउपालिका
पश्चिम	: एकडारा गाउपालिका
उत्तर	: बलवा नगरपालिका
दक्षिण	: जलेश्वर नगरपालिका
आक्षांश	: २६° ६८′ उत्तर
देशान्तर	: ८५° ८२′ पूर्व
क्षेत्रफल	: २८.०८ वर्ग कि.मि.
अधिकत्तम तापक्रम	: ४२ -४५ डिग्री
न्युनत्तम तापक्रम	: ५ डिग्री
औसत वर्षा	: १८२० देखि २२०० मिलिलिटर
केन्द्र	: साविक महोत्तरी गा.वि.स.को कार्यालयमा
वडा संख्या	: ६

<u>राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन</u>

विकास क्षेत्र	: मध्यमाञ्चल
अंचल	: जनकपुर
गाउपालिका	: महोत्तरी
सदरमुकाम	: जलेश्वर
निर्वाचन क्षेत्र नं.	: २
गाउ पालिका	: महोत्तरी
जनस्ंख्या	: महिला- १३६१६ पुरुष- १३८१४ जम्मा- २७४३०
घरधुरी संख्या	: ४८६१
सरदर परिवार संख्या	: ५.६४
लैगिंक अनुपाल	: १०१.४५
जनस्ंख्या बृद्धि दर	: १.६१

पांच वर्ष मुनिको बालवालिका	: २८११ जना
किशोर किशोरी यूवा संख्या (१० देखि २४ वर्ष)	: ७९५१ जना

शैक्षिक स्थिति :

आधारभुत तह	: ७
उच्च/मा.वि.	: ४
बालविकास केन्द्र	: ४
मदर	: १
सामूदायिक अध्ययन केन्द्र	: १
निजी विद्यालय	: ६

साक्षरता

साक्षारता दर	: ४६.४४ प्रतिशत
पूरुष	: ५६.५५ प्रतिशत
महिला	: ३६.५५ प्रतिशत

स्वास्थ्य :

कोरा मृत्यु दर (प्रति हजारमा)	: ६.२३
शिशु (१ वर्ष मुनीका) मृत्यु दर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	: ६१.८३
औषत आयु	: ६३.५ (पुरुष ६२.३, महिला ६४.७)
मातृमृत्यु दर (प्रति लाखमा राष्ट्रियस्तरको)	: ६६३

खानेपानी तथा सरसफाई

खानेपानी सुविधा प्राप्त परिवार प्रतिशत	: ९३.७
शौचालय प्रयोगकर्ता परिवार प्रतिशत	: ८६.७

खण्ड १ : भौगोलिक तथा भौतिक स्थिति चित्रण

१.१ भौगोलिक अवस्थिति, सीमाना तथा राजनीतिक, प्रशासनिक विभाजन :

नेपालको १४ अंचल ७७ जिल्ला र महोत्तरीको १० नगरपालिका र ५ गाउपालिका मध्ये महोत्तरी गाउपालिका जनकपुर अंचलको एक गाउपालिका हो । कुल २८.०८बर्गकि. मी. क्षेत्रफलमा फैलिएको यो गाउपालिका साविकको ३ वटा गाउ विकासहरु क्रमश: डाम्ही मडै, गोनरपुरा र महोत्तरी मिलेर बनेका छन् । यस गाउ कार्य पालिकाको कार्यालय साविकको महोत्तरी गाविस भवनमा रहेको छ। यो गाउ पालिका सदरमुकाम जलेश्वरबाट ४ माईल उत्तरमा रहेको छ।

महोत्तरी गाउपालिका अक्षांस २६° ६८′ र देशान्तर ८५° ८२′ मा अवस्थित रहेको छ। यस गाउपालिकाको पूर्बमा पिपरा गाउपालिका, पश्चिममा एकडारा गाउपालिका, उत्तरमा बलवा नगरपालिका तथा दक्षिणमा जलेश्वरमा नगरपालिका पर्दछ।

१.२ <u>राजनीतिक तथा प्रशासनिक विभाजन :</u>

महोत्तरी जिल्लाका महोत्तरी गाउपालिका नेपालको मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र अन्तर्गत जनकपुर अञ्चलमा अवस्थित छ । १० नगरपालिका र ५ गाउपालिका रहेको यस महोत्तरी गाउपालिकाको सदरमुकाम जलेश्वर रहेको छ। यस गाउपालिकामा ६ वटा वडा तथा जिल्लामा ४ वटा संसदीय निर्वाचन क्षेत्र रहेका छन्।

<u>अध्ययनको सारांस (वडा नं. ५ र ६) अनुसार</u>

महोत्तरी गाउँपालिकामा वडा नं. ५ र ६ मा कुल १३०८ घरधुरी छन् । जातजाती जनसंख्याको आधारमा पहिलोमा सुडि ११२१, दोश्रोमा कोईरी ७९९, त्यसैगरी मुस्लिम २४३, तेली २८४, यादव ५७७, चमार २२३, कामी ११, धानुक ६७७, नेवार १५, मुसहर २२२, पासवान ६५४, केवट ३०, ब्राह्मण ३२४, कथबनिया १७, हजाम १०७, कानु ५२, लोहार ८०, खत्वे ७८७, धोवी ७४, नुनिया २८८, हलुवाई १८, कायस्थ २१, बडई १११, डोम ५८, पंजावी २७५ र अन्य ८८ जनसंख्या गरी जम्मा जनसंख्या ७१५६ रहेका छन्। भने अल्पसंख्यकको रुपमा चमार, मुसहर, केवट, कथबनिया, हजाम, लोहार, धोवी, हलुवाई, बडई, डोम रहेको छन्। जातियताको दृष्टिकोणबाट हेर्दा यस वडामा सुडि जातीको बाहुल्यता छ त्यसपछि दोश्रोमा कोईरी तथा तेश्रोमा खत्वे रहेका छन्।

पिउने पानीको लागि सार्बजनिक र नीजि ट्यूवेल प्रयोग गरीरहेका छन्। यहाँका जनतामा खास गरेर कृषि, बस्तुभाउ पालन, सिलाई बुनाई, सानो ब्यपारको सिप रहेको छ । यस

गाउँपालिकाका रोजगारहरु मध्ये ३७५ बैदेशिक रोजगार, १९५ जना सरकारी नोकरी, ८० जना गैर सरकारी संस्थामा जागिरे छन् भने ८८ जना निजि क्षेत्रमा र ४४२ जना स्वरोजगारीमा लागेको पाईन्छ ।

८७३ घरधुरीहरु गरीव र अति गरीव मा पर्दछन् जसमा बढीमात्रामा चमार, मुसहर, पासवान, हजाम, लोहार, खत्वे, धोवी, नुनिया, बडइ र डोमहरु पर्दछन् र उनिहरु ज्याला मजदुरी गर्दछन्, जसको घरघडेरी छैन, साहुमहाजन वा सार्बजनिक जग्गामा बसोबास गर्दछन् अनि उनिहरु शिक्षा र चेतनाबाट समेत टाढा छन् । सीप भएका हरु पनि पुँजिको अभावमा आफ्नो सीपको उचीत प्रयोगका लागि अवशर पाएका छैनन् । यस गाउँमा ४०८ एस एल सी पास छन् त्यसमा २९७ जना पुरुष र १११ जना मात्र महिला छन् । १ वटा उपस्वास्थ्य चौकीले सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ । यस गाउपालिकामा १ वटा मा.वि पनि रहेका छन ।

यस गाउपालिकाको वडा नं. ५ र ६ मा भोलाबाबा मन्दिर, जल्पामाई, ब्रह्मस्थान, रामजानकी, सलहेश, दुर्गा, भैरव, सिताकुण्ड कुट्टी जस्ता र्धामिक स्स्थलहरु रहेका छन भने गरिबि निवारण कोष, स्थानिय सामुदायिक संगठनहरु र एकिकृत ग्रमीण विकास जस्ता गैर सरकारी संघसंस्थाहरु कार्यरत छन् ।

शिक्षा, चेतनाको अभावले गर्दा परंपरागत रुढीबादी मुल्य मान्यता कायमै रहेको छ । त्यसैगरी गरीव, दलित, बिपन्न, मुस्लिम समुदायमा बाल बिबाह र अनमेल बिबाहको प्रचलन यद्यपि बिद्यमान छ । साथै छुवाछुत, तल्लो र माथिल्लो जातीको भावना र ब्यबहार कायमै छ ।

कूल खेती योग्य जमिन ५२४ हेक्टर रहेको भए पनि सिंचाइको अभावले गर्दा कृषी उत्पादनको लागि मूख्यतया मनसुनमा नै निर्भर रहनु पर्ने अवस्था छ । यस वडामा रातो र अकुंशि नदीहरु छ । यस वडामा अधिकांस जनता इन्धनको रुपमा घाँसपात, पराल, दाउरा र गुइठा को प्रयोग गर्दछन् साथै केहि मात्रामा ग्याँसको पनि प्रयोग गर्दछन् । यस वडामा सामुदायीक बनको व्यवस्था गर्नु पर्ने देखिन्छ । भौतिक सम्पत्तिमा विशेष गरेर विद्यालय भवन, स्वास्थ्य चौकी, हुलाक भवन, गाउपालिका भवन, बिजुली सेवा र टेलिफोन पनि उपलब्ध छ ।

यस वडामा आर्थिक गतिविधि सञ्चालन गर्ने विभिन्न निकायहरुमा बैंकहरु, बचत तथा ऋण समुहहरु, सहकारी संस्थाहरु क्रियाशिल रहेका छन् । आर्थिक बिकासका पूर्वाधारहरु हाट बजारको ब्यबस्था भएपनि बिउबिजन शित गृह तथा दुग्ध चिश्यान केन्द्र, सिचाईकोलागि बोरिङ्ग र नहर लगायत अन्य कुनै पनि पुर्वाधारहरु उचित व्यवस्थापन हुन सकेको छैन । कुनै कल कारखाना,

प्रशोधन र परामर्श सेवा केन्दहरु छैनन् । बिपन्न तथा सामाजिक रुपमा वञ्चितिकरणमा परेका वर्गहरुसग न त पूँजी नै छ न त आर्थिक सेवा प्रदान गर्ने निकायसम्म यिनीहरुको पहुँच नै छ ।

यस वडामा सामाजिक सम्पत्तिमा जातिय हिसावले सवैको प्रतिनिधित्व भएको देखिए पनि महिलाहरुको भने सहभागिता न्युन देखिएको छ । शिक्षा, जनचेतना र समाजिक मूल्य मान्यताको कारण महिला पछाडि पारिएको छ ।

राजनैतिक सम्पत्ति यसमा सबै जातजातिको पुरुषहरूको पहुँच छ तर महिलाको पहुँच कम मात्रामा छ नियन्त्रणमा बाहुन/भुमिहार, यादव, तत्मा पुरुषहरूको बढी नियन्त्रण छ । जनजातिहरुमा पुरुषको नियन्त्रण छ भने जनजाति महिलाको नियन्त्रण छैन । दलितमा पुरुष महिलाको दुबैको नियन्त्रण छैन ।

बाह्य स्तर सम्म प्रभाव पार्न सक्ने दलहरुमा राजपा नेपाल, संघिय समाजवादी फोरम नेपाल, माओवादी, काँग्रेस र एमाले रहेका छन् । गाउँमा हुने विवाद झै झगडा मिलाउन यि दलहरुको सक्रियता रहने र सके सम्म सर्वदलिय सहमतिमा निर्णय गर्ने गरेका छन् । महिला, दलित र विपन्न माथि हुने भेदभाव र अन्यायमा राजनैतिक पार्टीहरुले आवाज उठाउने र वकालत गरिदिने गरेका छन् ।

संविधान पछिको पहिलो स्थानीय तहको निर्वाचन भई जनप्रतिनिधीहरुको उपस्थिती स्थानीइ सरकारको रुपमा भएकोले स्थानीय महिला, दलित, विपन्नहरुले गाउमा हुने विवादको झगडा मिलाउन गाउपालिकालाई आशाको केन्द्रको लिएको छ ।

सुझाव :

- दलित महिला तथा अल्पसंख्यक समुदायलाई शिक्षामा समान अवसरको वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने ।
- मा.वि. गोनरपुरा, श्री नि.मा.वि. हरी, श्री चे.सु.आ.वि. हिरदुआ, श्री रा.प्रा.वि. गोरिगामा भौतिक पक्षमा सुधार गर्नु पर्ने । जस्तै खेल मैदान, शौचालय, बेन्च र डेस्क, भवन आदि
- विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णायक तहमा महिला तथा दलित वर्गको सहभागिता वृद्धि
- सरल रूपमा स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धता गराउनु पर्ने ।
- स्थानीय तहमा जीवीकोपार्जन सम्बन्धी तालिम हुनु पर्ने साथै रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्नु पर्ने ।

- स्वास्थ्य, सरसफाई सम्बन्धी चेतनाकरण कार्यक्रमहरूको संचालन र प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने । विभिन्न सामाजिक संघसंस्थाहरूको कार्यक्रम तथा बजेट र कार्यक्रममा पारदर्शिता अपनाउनु पर्ने ।
- स्थानीय निकायको कार्यक्रम गरिब, दलित जनजाति तथा अल्पसंख्यक मुखी गराइनु पर्ने ।
- समुदायको प्राकृतिक स्रोत साधन र सम्पदाहरूको संरक्षण व्यवस्थापन र परिचालनमा गाउँपालिकाले नीति तय गर्नुपर्ने ।
- सिँचाई सुविधाका लागि वाद्य, तटबन्धन, पम्प सेटमा अनुदानको प्रबन्ध हुनपर्ने ।
- राजनैतिक पार्टी, कार्यकर्ताहरूलाई आ-आफ्ना पार्टीमा सामाजिक समावेशी प्रक्रियासँग सम्बन्धित पक्षमा सचेतना कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने ।
- नदी नियन्त्रण गर्नुपर्ने ।
- उन्नत कृषि प्रविधि तथा बिउबिजनमा सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने ।
- गाउँपालिकामा न्यूनतम पूर्वाधारको विकास गर्नुपर्ने ।
- दुग्ध उत्पादन केन्द्रको स्थापना तर्फ जोड दिनुपर्दछ ।
- बजार व्यवस्थापनमा ध्यान दिनु अति जरुरी छ ।
- समुदायमा परिआउने भवितव्य व्यवस्थापनसम्बन्धी पूर्व जानकारी र व्यवस्थापकीय सीपको विकास गरिनुपर्दछ ।
- प्रचलित नकारात्मक सामाजिक मूल्य मान्यता विरुद्ध आवाज उठाउने अधिकारको प्रत्याभूमि गराउने तथा सशक्तिकरणका कार्यक्रम संचालन गर्ने निकायको संजाल निर्माणमा सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्ने कार्यक्रम संचालन गरिनुपर्ने ।

१.३ भू-उपयोग (माटो सम्बन्धी विवरण) :

यो क्षेत्र समान्यतः बाढी तथा सुख्खाको उच्च जोखिमको क्षेत्र हो । यस क्षेत्रमा भूमिगत जलाधार तुलनात्मक रुपमा अरु क्षेत्र भन्दा निकै गहिरो (तल भएकोले) यहां सिंचाईको कमी रहेको र क्षेत्रको माटो दोमट तथा बलौटे दोमट तथा अरु सामान्य भएपनि माटोमा पोषक तत्वको उपस्थिती अन्य क्षेत्रभन्दा कम छ । यस क्षेत्रमा राम्रो वाली लिन मलको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

१.४ भू-क्षय संभावित क्षेत्र

भौगोलिक रुपमा यो वडाको भू-भाग समतल (तराई) समेटेको छ । तराई समतल भू-भाग अति उव्जाउ क्षेत्र छ । वर्षेनी बर्षायाममा बाढी जानु यस क्षेत्रको नियतिनै छ यसले गर्दा यस वडाको प्रायः जसो भू-भागहरु जलमग्न भएर ठूलो दुखको कारण बन्ने गरेको छ ।

१.५ जलवायु / हावापानी

यो गाउपालिकाको मनसुनी हावाद्धारा प्रभावित क्षेत्र भएका कारण यहाँ उष्ण जलवायु पाइन्छ । यहाँको अधिकत्तम तापक्रम गर्मीयाममा ४२ देखि ४५ डिग्री सेल्सियस भन्दा पनि बढी हुने गर्दछ । जसका कारण कहिलेकाँही तातोहावा लू पनि चने गर्दछ । यस्तै जाडो याममा सबैभन्दा कम अथवा ५ डिग्रीसम्म पुग्दछ जसले गर्दा जाडो मौसममा शितलहर पनि चल्ने गर्दछ । यस गाउपालिकामा वार्षिक १८४० देखि २२०० मिलिलिटरसम्म वर्षा हुने गर्दछ । वर्षायाममा ८० प्रतिशतसम्म वर्षा हुने गरेको छ भने जाडो याममा कम वर्षा हुने गर्दछ ।

१.६ जलसम्पदा (प्रमुख नदीनालाहरु) :

यो वडामा मुख्य नदीको रुपमा रातो, जंग्हा, अंकुशी, नदीहरु रहेका छन । अधिकांश नदीमा हिउँदमा पानीको वहाव नहुने भए पनि वर्षातको समयमा पानीको मात्रा निकै बढी हुने र गाउँ, वस्ती तथा भौतिक संरचनाहरु डुवानमा पर्ने तथा क्षतिग्रस्त हुने गरेको छ ।

१.७ प्रमुख पोखरी तथा तलाउहरु

महोत्तरी गाउपालिकामा निजी तथा सार्वजनिक पोखरीहरुको उल्लेख्य संख्या भएको गाउपालिका हो । यहाँ भएका पोखरीहरुमा अधिकांश नीजि प्रयासमा निर्मित एवं संचालित छन् । केही मात्र सार्वजनिक वा सरकारी प्रकृतिका छन् । ती मध्ये अधिकांश पोखरीमा माछा राखिएका र व्यवसाय गरिएका छन् । नयाँ र पुराना गरी जम्मा २१ पोखरीहरु यस गाउपालिका वडा भित्र रहेका छन । सो मध्ये सार्वजनीक ५ र नीजि १६ पोखरीहरु रहेका छन् ।

सार्वजनीक पोखरीको विस्तृत विवरण :

सि.नं.	पोखरीको नाम	वडा	माछापालन भए/नभएको	ठेक्का लागेको/नलागेको
१	पोखरी डोमना	५	भएको	लागेको
२	पोखरी डबरा	५	भएको	लागेको
३	हजमा पोखरी	५	भएको	लागेको
४	पुर्नी पोखरी	६	भएको	लागेको
५	पोखरी स्कुलको	६	भएको	लागेको

१.८ गाउपालिकाको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

यस गाउपालिकाको नामाकरणबारेको सन्दर्भ खोजी गर्दा प्राचीन इतिहासअनुसार नेपाल एकीकरण हुनुभन्दा अगाडी यो मिथिला प्रदेशको एक स्वतन्त्र राज्य थियो । त्यसै समयमा “महोदरी“ नामक एक ब्राम्हणले ५ बिघा जग्गामा एक बिशाल पोखरी निर्माण गरी आफनो नामवाट उक्त पोखरी नामाकरण गराएका थिए। समयको अन्तरासँगै महोदरी शब्दको अपभ्रम्श हुदै महोत्तरी हुन गएको जनबिश्वास छ ।

१.९ गाउपालिकाका अन्य प्रमुख विशेषताहरु

यसरी गाउपालिकामा प्राकृतिक, धार्मिक, साँस्कृतिक, ऐतिहासिक आदि विभिन्न किसिमका स्रोत, साधन, सम्पदा, परम्परा आदि जस्ता विशेषताहरु रहेका छन् । जसलाई गाउपालिकाले गौरव गर्न लायक कुराहरुमा मान्ने गरेको छ । त्यस्ता थप पक्षहरु निम्नानुसार रहेका छन्:

१.१० धार्मिक स्थलहरु :

यस वडामा धार्मिक स्थलहरु धार्मिक हिसावले निकै आस्थाका केन्द्रका रुपमा रहेका छन् । दुर्गा मन्दिर, सलहेस, भैरव, ब्रहमस्थान, सिताकुण्ड, भोलेबाबा, जलपामाई, ब्रह्मस्थान, रामजानकी र मस्जिद लगायतका धार्मिक स्थलहरु रहेका छन ।

धार्मिक स्थलहरुको विवरण :

सि.नं.	धार्मिक स्थलको नाम	वडा नं.
१	दुर्गा मन्दिर	५
२	सलहेस मन्दिर	५
३	भैरव स्थान	५
४	ब्रहृमस्थान	५
५	सिताकुण्ड कुट्टी	५
६	भोलाबाबा मन्दिर	६
७	जलपामाई मन्दिर	६
८	ब्रहृमस्थान मन्दिर	६
९	रामजानकी मन्दिर	६
१०	सलहेस मन्दिर	६
११	दुर्गा मन्दिर	६
१२	मस्जिद	६

१.११ *प्रमुख चाडपर्व*

चाडपर्व तथा मेलाले धार्मिक साास्कृतिक तथा सामुदायिक परम्पराको संरक्षणबाट खुशियाली साटासाट तथा मनोरञ्जनका लागि यस गाउपालिकाले महत्वपूर्ण स्थान ओगटेको छ । यस गाउपालिकाका हिन्दु समुदायमा मनाईने चाडपर्वहरु रक्षाबन्धन, तीज, ऋषिपञ्चमी, कृष्णाष्टमी, विश्वकर्मा पूजा, जितिया, दशै, दुर्गापूजा, दिपावली, छठ, विवाह पञ्चमी, माघे साक्रान्ती, शिवरात्री, होली, रामनवमी, जुडशितल तथा सतुआईन आदी हुन् । यी मध्ये पनि दिपावली, छठ र होली बिशेष आकर्षण तथा उत्साहका साथ मनाईन्छ भने कृष्णाष्टमी, दुर्गापूजा, शिवरात्रीमा धार्मिक मेलासमेत लाग्ने गर्दछ । यसैगरी मुस्लिम समुदायमा मनाईने चाडपर्वहरु रमजान, ईद-उल-फितर, बकरिद, मोहरम ताजया आदी हुन् । यसबाहेक आ-आफ्नो जातीय धार्मिक तथा साास्कृतिक परम्पराअनुसार अन्य चाडपर्व पनि उत्साहकासाथ मनाईने गरिन्छ । यी चाडपर्वहरुले सामाजिक सद्भाव कायम राख्न सहयोग हुने गरेको छ ।

खण्ड २ : जनसंख्या विवरण

२.१ जनसंख्याको आकार

यस वडाको कुल घरधुरी संख्या १७२३ रहेको छ । कुल जनसंख्याको ७१५६ (लगभग ५०.०६ प्रतिशत) ३५८३ पुरुष तथा (लगभग ४९.९४ प्रतिशत) ३५७३ महिला रहेका छन् ।

सि.नं.	समावेश भएका साविक गा.वि.स. हरु	वडा नं.	जनसंख्या	पुरुष	महिला	लैगिंक अनुपात	घरपरिवार संख्या
१	गोनरपुरा	५	३१५०	१५७४	१५७६	९९.८७	५६०
२	गोनरपुरा	६	४००६	२००९	१९९७	१००.६	७४८
	जम्मा :		७१५६	३५८३	३५७३	१००.२३	१३०८

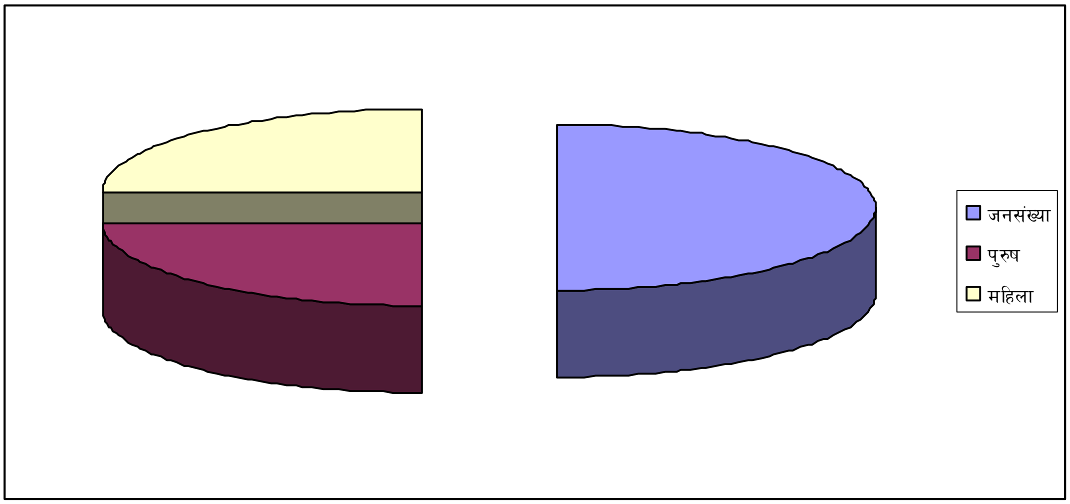

२.२ वडा अनुसारका जातजातीहरुको घरधुरी विवरण :

वडा नं.-५

सि.नं.	जातजातिको नाम	घरधुरी
१	सुडी/साह	१०३
२	महतो (कोईरी)	१०७
३	पासवान	२७
४	धानुक	६७
५	खत्वे	५१
६	यादव	५२

७	महरा	२१
८	तेली	३२
९	डोम	९
१०	नुनिया	४७
११	हजाम	१३
१२	लोहार	१४
१३	नेवार	४
१४	अन्य	१३

वडा नं.-६

सि.नं.	जातजातिको नाम	घरधुरी
१	सुडी	२५७
२	पासवान	१०७
३	धानुक	३६
४	खत्वे	१०५
५	यादव	५५
६	महरा	२७
७	तेली	५०
८	मसहर	३८
९	धोवी	१४
१०	मस्लिम	३७
११	अन्य	२२

२.३ उमेर समूह तथा लिंग अनुसार जनसंख्या

सि.नं.	उमेर समुह	जम्मा	पुरुष	महिला
१	००-०४	७९६	४१४	३८२
२	०५-०९	१०६५	५३५	५३०
३	१०-१४	९१६	४९२	४२४
४	१५-१९	५७८	३३७	२४१
५	२०-२४	४८१	२३७	२४४

६	२५-२९	४८५	१९८	२८७
७	३०-३४	४७३	१९४	२७९
८	३५-३९	४३९	१९७	२४२
९	४०-४४	३९२	१७८	२१४
१०	४५-४९	२८३	१४४	१३९
११	५०-५४	२९३	१४९	१४४
१२	५५-५९	२७८	१४५	१३३
१३	६०-६४	२५१	१३१	१२०
१४	६५-६९	२१९	१०६	११३
१५	७०-७४	१३२	७९	५३
१६	७५+	७५	४७	२८

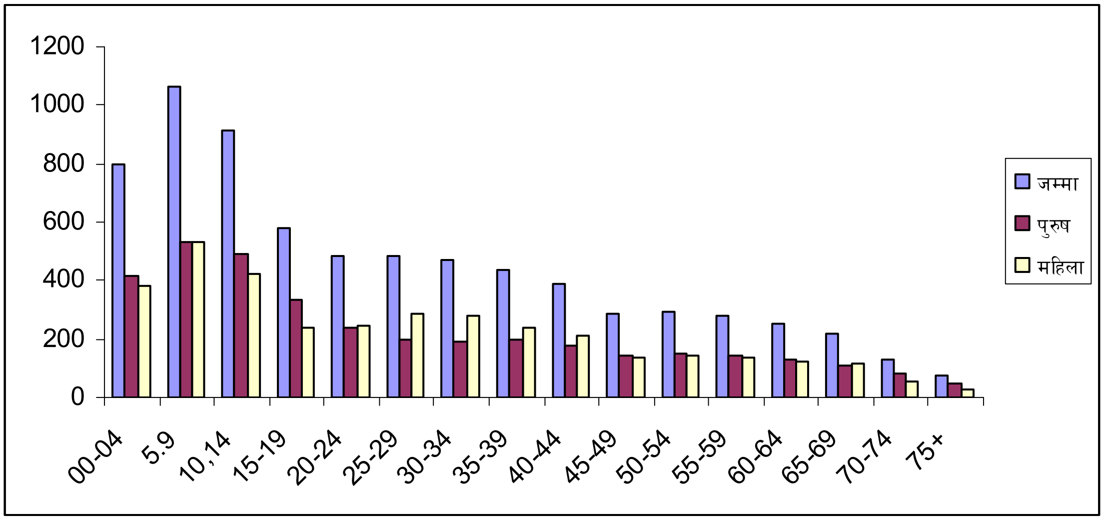

उमेर समूहगत रुपमा हेर्दा गाउपालिकामा सवैभन्दा बढी जनसंख्या ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहका १०६५ तथा सवैभन्दा कम ७५+ मा उमेरसमूहका ७५ रहेका छन् । त्यसबाहेक १० देखि १४ वर्षको उमेर समुहका जनसंख्या पनि उल्लेख्य देखिन्छ । १५ देखि ५९ वर्षको उमेर समुहको जनसंख्यालाई उन्पादनशिल जनसंख्या मान्ने गरिन्छ ।

२.४ जातजातिगत आधारम वडा नं. ५ र ६ को जनसंख्या

यस वडामा जम्मा २६ जातजाती तथा २ भाषाभाषी रहेका छन् । जातजातिगत आधारमा महोत्तरी गाउपालिकाको यस वडामा सुडि, यादव, कोईरी, धानुक, पासवान, खत्वे, समुदायको उच्च उपस्थिति रहेको छ। दलित समुदायको पनि उल्लेख्य बसोवास रहेको छ।

सि.नं.	जातजाती	जनसंख्या	पुरुष	महिला
१	मुस्लिम	२४३	१२२	१२१
२	यादव	५७७	२८७	२९०
३	तेली	२८४	१४५	१३९
४	चमार	२२३	१०१	१२२
५	कोईरी	७९९	४०९	३९०
६	धानुक	६७७	३३८	३३९
७	मुसहर	२२२	११५	१०७
८	पासवान	६५४	३२३	३३१
९	नेवार	१५	११	४
१०	केवट	३०	१३	१७
११	ब्राम्हण	३२४	१६४	१६०
१२	कथबनिया	१७	९	८
१३	हजाम	१०७	५१	५६
१४	कानु	५२	२२	३०
१५	सुडी	११२१	५६८	५५३
१६	लोहार	८०	३३	४७
१७	खत्वे	७८७	४०७	३८०
१८	धोवी	७४	३६	३८
१९	नुनीया	२८८	१३७	१५१
२०	कामी	११	५	६
२१	हलुवाई	१८	८	१०
२२	कायस्थ	२१	११	१०
२३	वडई	१११	५३	५८

२४	डोम	५८	३२	२६
२५	पंजावी	२७५	१४१	१३४
२६	अन्य	८८	४३	४५

यो वडामा सुडी, कोईरी, यादव, धानुक, पासवान, खत्वे जातिहरुको बाहुल्यता छ, भने यस वडामा चमार, कमुसहर, केवट, कथबनिया, हजाम, लोहार, धोवी, नुनिया, बडई, डोम जातीहरुको बसोवास रहेको पाइन्छ ।

२.५ *धर्म अनुसार वडाको जनसंख्या*

धर्म वा सम्प्रदाय	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
हिन्दु	३४६१	३४५२	६९१३	९६.६
इस्लाम	१२२	१२१	२४३	३.४
जम्मा	३५८३	३५७३	७१५६	१००

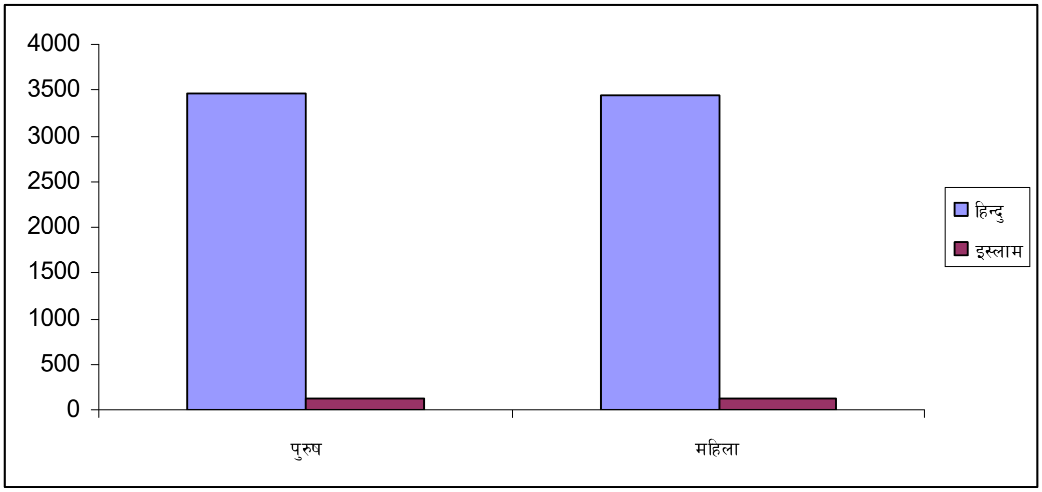

यस वडामा रहेको जनसंख्याको धर्मप्रतिको आस्थामा अधिकत्तर रुपमा हिन्दु धर्म रहेको छ । झण्डै ९६.६ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दु धर्म अंगालेका छन । त्यसपछिको जनसंख्या भनेको इस्लाम वा मुसलमानहरुको ३.४ प्रतिशत रहेको छ ।

२.६ *मातृभाषाका आधारमा वडामा जनसंख्याको विवरण:*

यस वडामा २६ जातिका मानिसहरुको बसोवास रहेको छ । यी जातिहरु मध्ये धेरैले मैथिली भाषा बोल्दछन भने दोस्रोमा उर्दु भाषा बोल्ने गरेका छन । मैथिली भाषा बोल्नेहरुको संख्या ९६.६ प्रतिशत भन्दा बढी देखिन्छ ।

मातृभाषा	जनसंख्या
मैथिली	६९१३
उद्रु	२४३

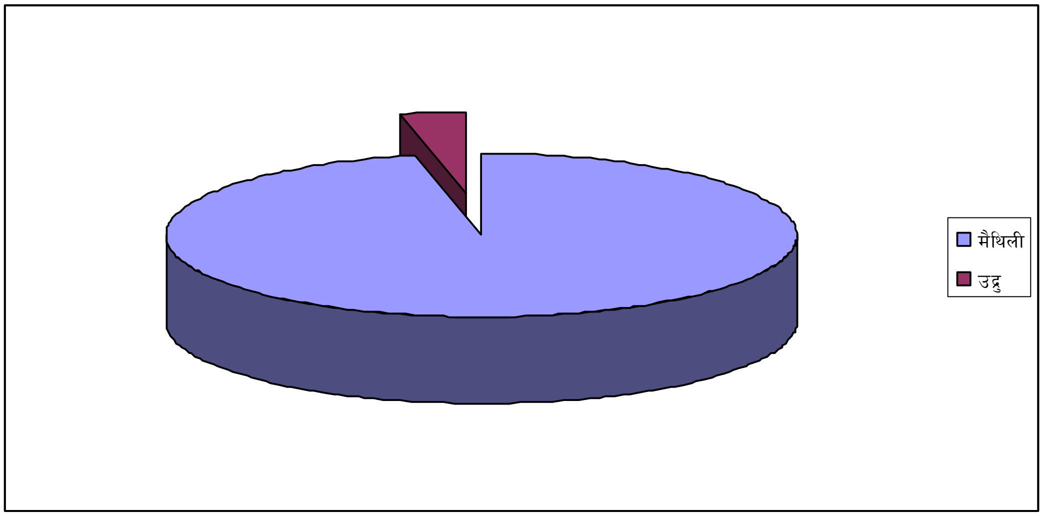

२.७ *घरको बाहिरी गाह्रोको आधारमा परिवार संख्या :*

सि.नं.	घरको बाहिरी ग्राहो	परिवार संख्या	कैफियत
१	ढुंगा वा ईट, माटोको जोडाई	७	
२	ढुंगा वा ईट सिमेन्टको जोडाई	३५८	
३	काठको फल्याक	७	
४	बांस	९३४	
५	अन्य	२	
	जम्मा :	१३०८	

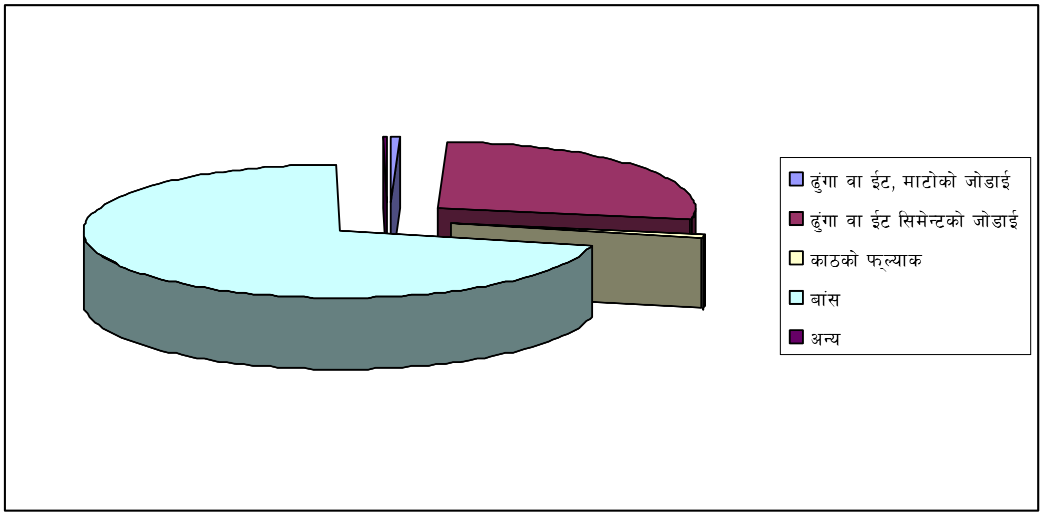

२.८ *भवन तथा आवास घरको जगको आधारमा :*

सि.नं.	घरको जग	परिवार संख्या	कैफियत
१	ढुंगा वा ईट, माटोको जोडाई	१०	
२	ढुंगा वा ईट सिमेन्टको जोडाई	३५५	
३	पिलर आरसिसि	१५	
४	काठको खम्वा	९२८	
५	अन्य	०	
	जम्मा :	१३०८	

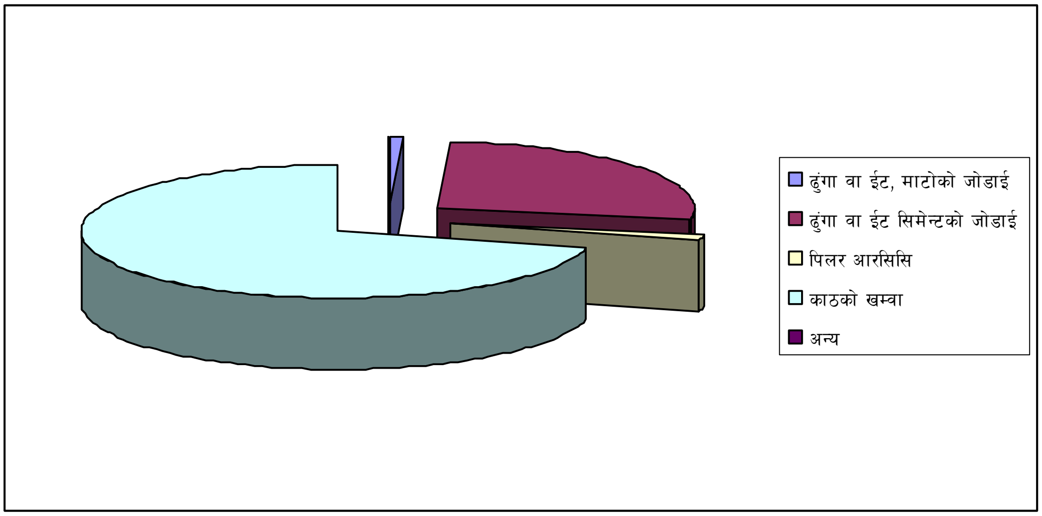

२.९ *घरको छानाको आधारमा :*

सि.नं.	घरको छाना	परिवार संख्या	कैफियत
१	खर वा पराल	२९०	
२	जस्ता पात	४	
३	टाईल वा स्लेट	८०४	
४	ढलान	१९९	
५	काठ	४	
६	अन्य	७	
	जम्मा :	१३०८	

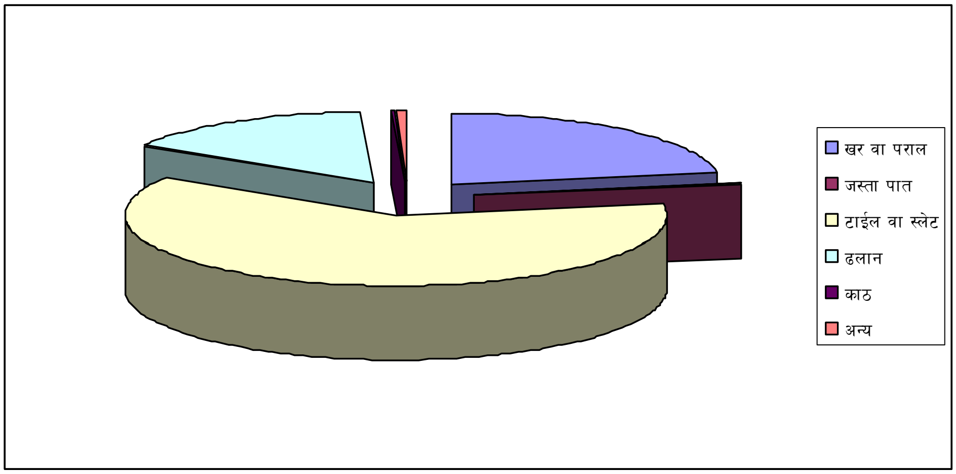

२.१० वडामा विद्युत तथा नवीकरणीय ऊर्जा विकास स्थिति
इन्धनका आधारमा खाना पकाउन प्रयोग हुने घरधुरीको जनसंख्या

सि.नं.	खाना पकाउन प्रयोग हुने ईन्धन	घरधुरी संख्या
१	दाउरा	४६५
२	मट्टीतेल	६
३	एलपी ग्यास	१२
४	गोईठा	८०८
५	बायो ग्यास	४
६	अन्य	१३

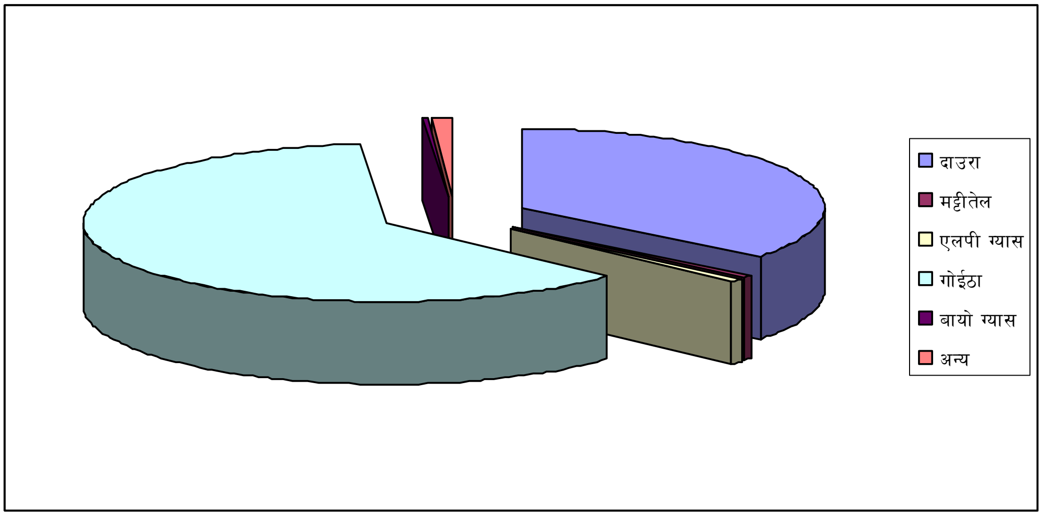

यस वडामा पर्ने अधिकांश वडाहरुमा अहिले पनि दाउरा र गोइठाबाट नै खाना पकाउने गरिन्छ । केही ठाँउमा एलपी ग्याँसबाट पनि खाना पकाउने गरिन्छ । यहाँ वायोग्याँसको प्रयोग गर्न सके कृषि उत्पादन र वातावरण दुवैलाई सकारात्मक प्रभाव पर्ने सम्भावना रहेको भएता पनि कतिपय परिवारको आफ्नो जग्गा नभएको कारणले उपयुक्त नीति, कार्यक्रम र रणनीति अपनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

२.११ *बत्ति बाल्ने श्रोतका आधारमा घरपरिवारको वर्गीकरण :*

सि.नं.	विवरण	परिवार संख्या	कैफियत
१	विद्युत	६५१	
२	मट्टितेल	६५४	
३	गोबर ग्यास	१	
४	सौर्यउर्जा सोलार	२	
५	अन्य	०	
	जम्मा	१३०८	

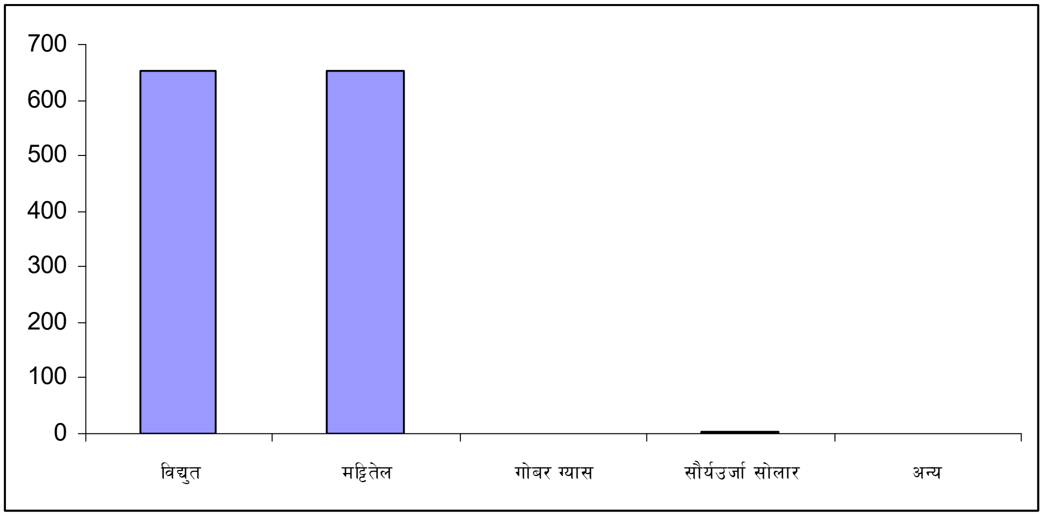

यस वडामा प्रायजसो सबै ठाँउमा विजुली पुगी सकेको छ । घरमा उज्यालो बनाउनको लागि बस्तीहरुमा पनि विजुली बाल्ने गरेका छन् । यसको खपत प्रतिशत ४९.७ भन्दा बढी रहेको देखिन्छ भने मट्टीतेल दोस्रोमा, वायोग्याँस र सौर्य ऊर्जा पनि उज्यालोको लागि प्रयोग हुने गरेको छ ।

२.१२ *जनघनत्व*

नेपालको जनघनत्व (प्रति वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा रहेको जनसङ्ख्या) १८० जना प्रतिवर्ग किलोमिटर रहेकोमा महोत्तरी गाउपालिका वडा नं. ३ र ४ को जनघनत्व ८५८.०३ जना प्रति वर्ग किमि रहेको छ। १३०८ घरधुरीमा ७१५६ जनसंख्या रहेको छ।

कुल घरधुरी संख्या	क्षेत्रफल	जनसंख्या			लैंगिक अनुपात	औषत परिवारको आकार	जनघनत्व
		कुल	पुरुष	महिला			
१३०८	८.३४ वर्ग किलोमिटर	७१५६	३५८३	३५७३	१००.२७	५.४७	८५८.०३

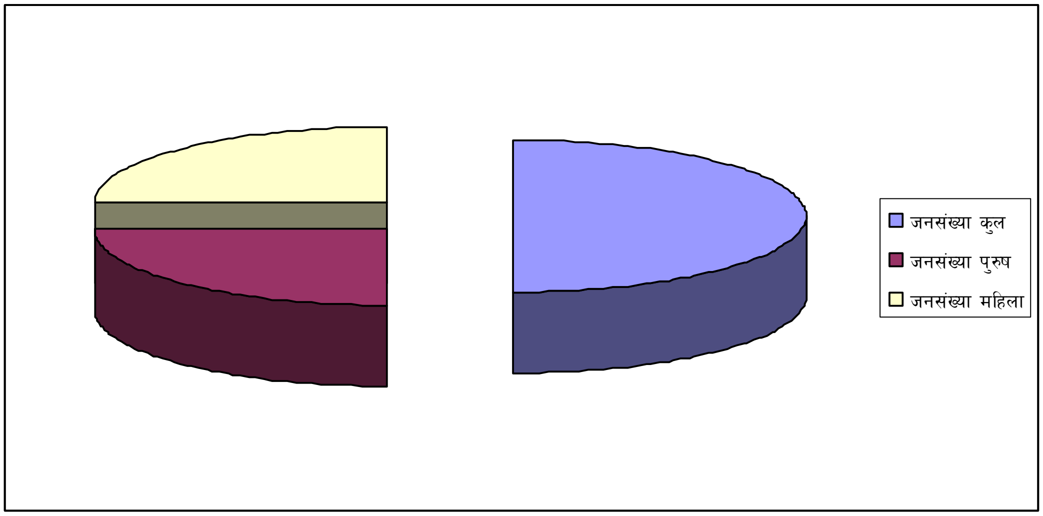

खण्ड ३ : शहरीकरण तथा बस्ती विकासको स्वरुप

हालै थप गाउँ विकास समितिहरुलाई पनि गाउपालिकमा समावेश गरिएको हुनाले नगरोन्मुख वस्तीहरु पनि शहरीकरणका लागि आधारहरु तयार भएको हुनाले आगामी दिनमा शहरी जनसंख्यामा वृद्धि हुने देखिन्छ ।

सि.न.	जनसंख्या बिवरण	गाउपालिकाका अवस्था	कैफियत
१	कुल जनसंख्या	७१५६	
२	ग्रामीण जनसंख्या	७१५६	
३	शहरी जनसंख्या	०	
४	जनघनत्व (प्रति बर्ग कि.मी.)	८५८.०३	
५	जम्मा घरधूरी	१३०८	
६	पारिवारिक आकार	५.४७	
७	लैगिक अनुपात	१००.२७	

३.१ शहरीकरण

महोत्तरी गाउपालिकाको यस वडामा अधिकांश ठाँउलाई सडक यातायातले जोडेपछि तीव्र गतिमा शहरीकरण हुने प्रयासमा परिणत भइरहेको छ । सडक किनारका भागहरुमा बजारहरुको विकास तथा विस्तार भइरहेका छन् । सोही अनुसार महोत्तरी गाउपालिकाको स्थानीय बजार केन्द्रहरुको विकासले नजिकका गाउँवस्तिहरुमा दैनिक आवश्यकताका वस्तुहरुको आपूर्तिका साथै स्थानीय रुपमा उत्पादन हुने साग, सब्जी, अन्न, फलफूल, माछा मासु जस्ता सामाग्रीको बेचविखन बढ्दै गएको छ ।

३.२ बस्ति विकासको स्वरुप

यस वडाको अधिकांश समथर भुमी भएकाले वसोवासको स्थिति हेर्दा अधिकांश वस्तीहरु गुजमुज्ज अवस्थामा रहेको पाइन्छ । यहाँका अधिकांश वस्तीहरु वडाकै रुपमा रहेको देखिन्छ अथवा वस्ती अनुसार वडा छुट्टिने गर्दछ । तथापि, एकै वडामा पनि फरक जातिगत आधारमा फरक वस्तीहरु रहेको अवस्था छ । बस्ती विकासलाई निर्देशित गर्ने किसिमका कुनै कार्यक्रमहरु पनि छैनन् । महोत्तरी गाउपालिकामा नक्सा विना नै भवन निर्माण भइरहेका छन र यो गति बढ्दो देखिन्छ ।

३.३ *शहरी तथा ग्रामीण क्षेत्रमा आवास स्थिति*

हालका दिनहरुमा सडक किनार तथा बजारका कतिपय घरहरु आधुनिक किसिमबाट तयार गर्ने क्रम बढ्दो छ । यद्यपि भूकम्पप्रतिरोधी एवं भवन संहिता वमोजिमका आवासहरु नगन्य मात्रामा निर्माण हुने गरेका छन् । सडक र यातयाताका साधनहरुको पहुँचका कारण ग्रामीण क्षेत्रका घरहरुको निर्माण सामग्री आधुनिक स्वरुपमा निर्माण भएका छन् । पछिल्ला दिनहरुमा अधिकांश घरहरु जस्ता,टायल र सिमेन्ट जडित ढलानको बन्ने गरेका छन । यस गाउपालिकामा शहरी जनसंख्या ० र ग्रामीण जनसंख्या ७१५६ बसोबास गरेको पाइन्छ ।

खण्ड ४

महोत्तरी गाउपालिकाको वडा नं. ५ र ६ को आर्थिक तथा रोजगारी स्थिति

४.१ *यस वडाको अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप*

यस महोत्तरी गाउपालिका वडा नं. ५ र ६ को बहुसंख्यक मानिसहरु ८७ प्रतिशत अझै पनि कृषि पेशामा नै निर्भर छन् । उनीहरुको पहुंच ऋण सुबिधा र बैकल्पीक श्रोत माथी सीमित छ । त्यसकारण उनीहरु साहू महाजनबाट बढी ब्याजमा ऋण लिन बाध्य छन् । अचेल बैदेशिक रोजगारीमा युवाहरुको चासो निकै बढेको छ । यो गाउपालिका गाउं नै गाउंले भरिएको र धेरैजसो जनताहरु परम्परागत कृषि प्रणालीमा नै आधारित रहेको हुनाले आर्थिक स्थिति निक्कै नै कमजोर रहेको पाईन्छ । यहां रोजगारीको अवसर पनि कम भएकोले गरीवहरु भारतको पंजाव, दिल्ली, मुम्वई जस्ता शहरहरुमा कामकाज गरी आयआर्जन एवं जिविकोपार्जनका लागि विदेशिन्छन् भने त्यस्तै हाल धेरै मानिसहरु मलेशिया, दुवई, अरव, कतारतिर पनि गएको पाइन्छ । वाहिर जाने मानिसहरुको सामाजिक तथा आर्थिक अवस्थामा सुधार पनि आएको पाईन्छ ।

४.२ *रोजगारिको लागि अवसर*

रोजगारीका लागि प्राय सवै जातका व्यक्ति खाडी मुलुकमा जान्छन् । भारतमा गरिब दलित जनजाति मात्र कमाउन जान्छन । नेपालको विभिन्न ठाउमा पहुँचबाला व्यक्ति सरकारी र गैरसरकारी क्षेत्रमा जागिर गर्न जान्छन् । गरिब दलित जानजाति दैनिक ज्यालादारी गर्न गाउँमा अथवा पल्लो गाउँमा जान्छन् ।

समुदायमा दलित तथा विपन्न वर्गका महिलाहरूमा शिक्षाको कमि छ तर केही शिक्षित भए पनि पहुँच नभएको कारणले गर्दा अवसरबाट बन्चित भएका छन् । जस्ले गर्दा उनीहरू कडा मेहनत गर्न बाध्य भएका छन् ।

स्थानिय स्तरमा सीपको कुरा गर्दा माथिको तालिका अनुसार केही आधुनिक सीप र प्रविधिको प्रयोग गर्न सक्ने दक्षता भएका व्यक्तिहरु भएको पाइन्छ । केही पेशा र व्यवसायमा भने परम्परागत सीप मात्र छ । जस्तै खेतीपाती गर्ने, खाना बनाउन गोवरको गुँइठा प्रयोग गर्ने, बाँस तथा माटोको भाँडा बनाउने सीप पनि छ । परम्परागत रुपमा उत्पादन हुने सामग्रीले निरन्तरता पाएको छ । पशुपालन तथा हाँस कुखुरा पाल्ने कामका पनि व्यवसायिक भन्दा घरायसी रुपमा मात्र गर्ने गरिएको छ । गाउँघरमा उत्पादित् दुधको मात्रा राम्रो भए पनि आधुनिक सीप र जानकारीको अभावमा जति उत्पादन गरेपनि खुद्रा रुपमा नै बेचिन्छ । कुनै चिस्यान केन्द्र नभएको कारणले गर्दा

दूध उत्पादन गरेपनि त्यसबाट भने जति फाइदा लिन सकिएको छैन् । यदि धेरै गाउँको बिच पारेर दुग्घ चिस्यान केन्द्र खोली त्यहाँ दूधको परिकारहरू बनाएर बेच्ने हो भने प्रशस्त आम्दानी हुने र समुदायका मानिसहरू पशुपालन तिर उत्साहित हुने सम्भावना छ ।

४.३ रोजगारीको अवसर विश्लेषण :

महोत्तरी गाउपालिको यस वडामा विभिन्न पेशा तथा रोजगारी भएका व्यक्तिहरु छन् । मुख्य गरेर वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या उल्लेख्य रहेको छ । यस बाहेक गाँउमा आफ्नो सीप तथा श्रमको प्रयोग गरि स्वरोजगार सिर्जना गर्ने परिवार संख्या पनि रहेको छ । सरकारी निकाय र अन्य नीजि तथा गैर सरकारी क्षेत्रमा काम गर्नेको संख्या पनि केही मात्रामा छ । महोत्तरी गाउपालिको यस वडामा रोजगारी भएका क्षेत्रगत रोजगारीको विवरण तलको चार्टमा प्रस्तुत गरिएको छ :

जम्मा रोजगारी मध्ये सरकारी रोजगारीमा १४ प्रतिशत, वैदेशिक रोजगारीमा ४६ प्रतिशत, गैर सरकारीमा ९ प्रतिशत, नीजि क्षेत्रमा १७ प्रतिशत र स्वरोजगारमा ३१ प्रतिशत छन् ।

४.४ सम्पन्नता स्तरिकरण

यस वडाका समुदायसंग सामुहिक छलफल (Focus group Discussion) गर्दा उनीहरुको गरिबी अवस्था अनुसार अत्ति गरिबमा ५१०, गरिबमा ३६३, मध्यममा २६४ र धनीमा १७१ गरि ४ वर्गमा विभाजन देखाईएको छ । जुन सामुहिक छलफलको आधारमा सूचनामा आधारित रही यसलाई विश्लेषण गरी राखिएको छ । सूचक तलको तालिकामा दिईएको छ । यसमा वडाको सवै परिवारलाई सम्पन्न, मध्यम, गरिब/अति गरिव भनेर तुलना गरी तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

सि.नं.	गरिबी अवस्था विश्लेषण	संख्या	कैफियत
१	अत्ति गरिब	५१०	
२	गरिब	३६३	
३	मध्यम	२६४	
४	धनी	१७१	

४.५ सम्पन्नता स्तरिकरणको समग्र अवस्था

क.स	वर्गिकरण	घरधुरी संख्या	सूचक/आधारहरू
१	सम्पन्न	१७१	२ विग्घा जमिन भन्दा बढि भएको, सरकारी जागिर भएको,जनकपुरमा घर भएको ,पैसा लगानी-बुझानी

			गर्ने भएको, १२ महिना खाना पुग्ने र केही बेच्न सक्ने, समाजमा सबैले समान्न गर्ने, समाजिक हैसियत उच्च भएको, नोकरीबाट आम्दानी गर्दै आएको, निर्णय प्रकृयामा वोलवाला भएको ।
२	मध्यम	२६४	साधारण लेखपढ गरेको, रुपैया लगानी भएको, २० कठ्ठा जमिन भएको विदेश गएको, सरकारी नोकरी भएको,व्यपार र अलिकति खेत भएको,कलार सिप भएको, ९ महिना खाना पुग्ने, एक जोडा गोरु र भैसी सम्म भएको,निर्णय प्रकियामा सहभागि भएको
३	गरिब र अति गरिब	८७३	परिवार संख्या धेरै भएको, ५ कठ्ठा मात्र जमिन भएको, रिक्सा चालक राजमिस्त्री, खेति नभएको, रुपैया विरामीमा बढी खर्च हुने, दलितहरूले बाजा बजाउने, जुत्ता चपल सिउने । ६ महिना सम्म आप्नो जमिनबाट खान पुग्ने छन् । यि परिवार गरिब परिवार भित्र पर्दछन् । यि मध्ये तत्मा मुसहर, नुनिया, लोहार, चमार, धोवि, हजाम, केउट, साथै केही संख्यामा कुमाहार र धानुक अति विपन्न परिवारमा पर्दछन् । यि परिवारको मुश्किलले आफ्नै खेतिबारी बाट ३ महिना आफ्नो खेतिबाट खाना पुग्ने, धेरै समय ज्याला मजदुरी गरेर खाने, समाजमा अपहेलनाको व्यवहार गरिने, निर्णय प्रकियामा वोलि नविक्ने ।

४.६ ***गरिब तथा अति गरिब समूहको आय व्यय विवरण***

गरिब : ज्यालामजदुरीको काममा गाउँमा जाने र ईटा भट्टामा काम गर्न जाने । यस अलावा भारतका विभिन्न ठाउँहरुमा गएर ज्यालामजदुरी गर्ने, सामान्य सीपमूलक जस्तै सीलाईकटाइ कामबाट आम्दानी गर्ने, अरुको जग्गा अधिया वटैयामा कमाउने आदि विषयहरु आम्दानीका स्रोत भित्र पर्दछन् भने तिन महिना सम्म घरको अन्नले खाना पुग्ने भएकोले अन्न खरिद खर्च, कपडा तथा उपचार खर्च, अन्य फजुल खर्च, विवाह खर्च आदि खर्चका स्रोत भित्र पर्दछन् ।

अति गरिब जग्गा जमिन कम हुने भएको कारण अरुको जमिन अधिया वटैयामा लिएर केही परिवारले खाद्यान्न आपुर्ति गर्ने गरेका छन । दैनिक ज्यालामजदुरी र साहु महाजनबाट कर्जा लिइ त्यसको बदलामा सालभरि नै उनीहरुकै जग्गामा काम गरेर यि परिवारले जीविकोपार्जेन गरिरहेका छन् । खर्चमा दैनिक खाना तथा लत्ता कपडा, चाडवाड तथा केटाकेटिको पढाई लेखाईमा पनि खर्च हुने गरेको जानकारी लक्षित समुह छलफलबाट प्राप्त भएका छ । यसबाहेक पुरुषहरुमा रक्सि तथा धुम्रपान, तासखेल्ने आदि कुलतमा पनि खर्च हुने गरेको छ । साहुको ऋणको ब्याज तिर्न समस्या परेका साथै आम्दानीबाट उपचार गर्न धौ धौ परिरहेको कुरा जानकारी प्राप्त भएको छ ।

४.७ *वडा नं. ५ र ६ अनुसार :*

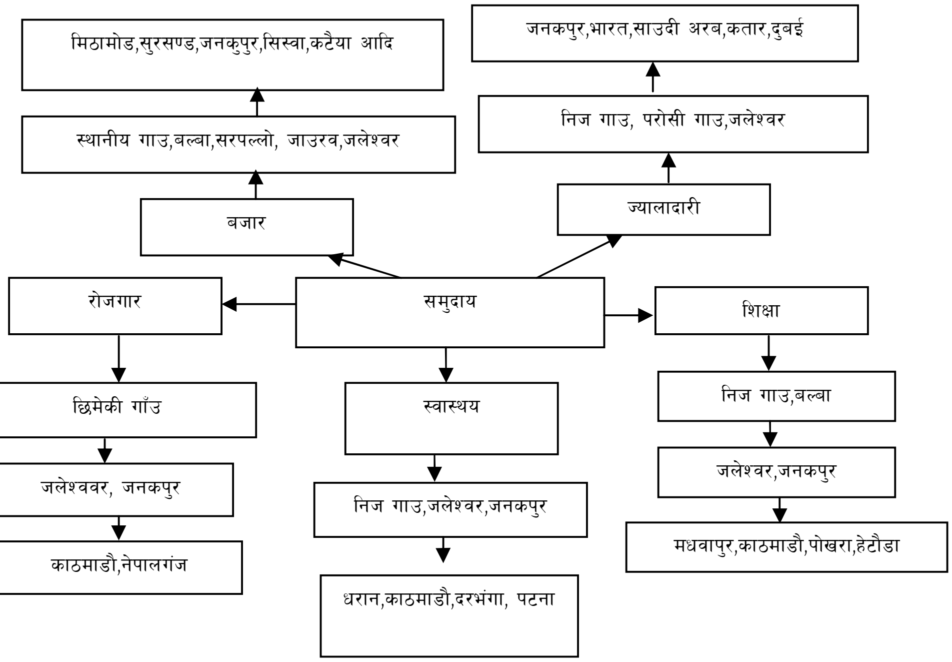

– आर्थिक कारोबार :

यस वडाको मानिसहरुको मुख्य आम्दानी कृषि हो । यहाँका गरिब व्यक्ति जसको जग्गा छैन घडेरी मात्र छ तिनीहरुले पैंचो सापट लिएर मौका टाल्ने गर्छन् । साथै छिमेकी, बैक र समुह बाट पनि ऋण लिन्छन् । कृषि विकास वैंकले जग्गा राख्न सक्ने व्यक्तिलाई मात्र ऋण दिन्छ । साहु महाजनले बिना धिता तर जग्गा भएको व्यक्तिलाई पनि कर्जा दिने भएकोले उनीहरु संग पनि ऋण लिन्छन् ।

– बजारको सूचना :

यहाँका मानिहरुले आफू आफूमा भएको सूचना लाई एक अर्का सँग भनेर सूचना आदन प्रदान गर्छन । साथै लोकल एफ एम र टेलिफोको पनि प्रयोग गर्छन् ।

– रोजगारी :

गाउँमा ज्यालादारी गर्न, साहुमहाजनको खेतिको समयमा काम गर्न जाने गरेका छन् । केही महिलाहरु जलेश्वर र जनकपुर ज्यालादारी गर्ने जाने गरेका छन् ।

– शिक्षा :

शिक्षाको यस वडामा अति विपन्न महिलाहरु वडाका प्राथमिक र निमावि विद्यालय सम्म मात्र जाने गरेका छन् । गरिब परिवारले उच्च शिक्षाको अवसर पाएका छैनन् ।

– स्वास्थ्य :

स्वास्थ्यका लागि गाउँमा औषधी पसलहरू र उपस्वास्थ्य चौकी, जलेश्वर,जनकपुर अञ्चल अस्पताल सम्म जाने गरेका छन् ।

४.८ विभिन्न प्रकारका सुविधामा पहुँच

विभिन्न प्रकारका सुविधामाथि पहुँच भएको परिवारको संख्या

मूख्य सुविधाहरु	महोत्तरी गाउपालिका वडा नं. ५ र ६	
	घरधुरी	कैफियत
ट्र्याक्टर	२३	
जीप	७	
टेम्पो	३	
रेडियो	४०१	
टि.भि.	५३८	
मोटरसाईकल	५९	
साईकल	७५५	
मोवाईल	९९७	

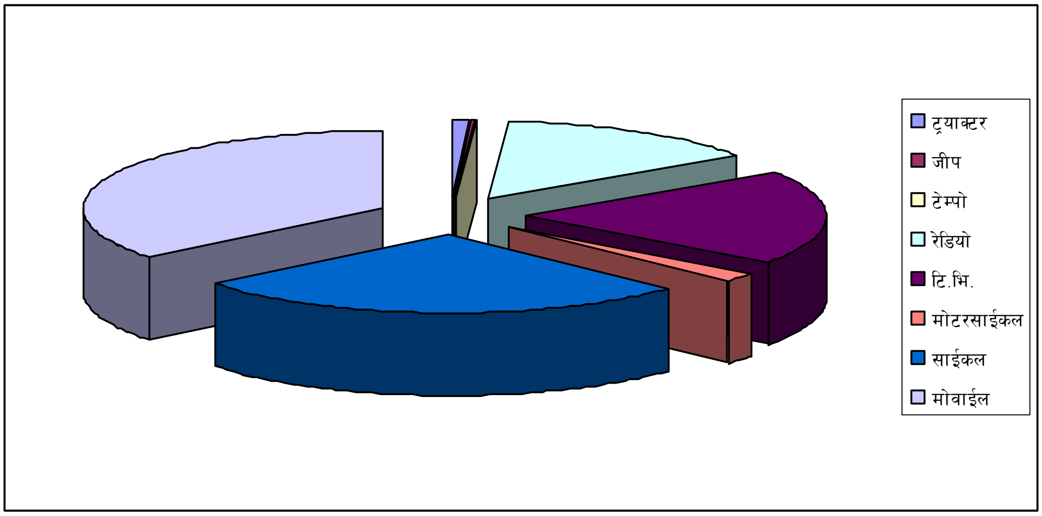

४.९ *उद्योग व्यवसाय*

वडामा उद्योग सम्बन्धी विवरण :

सि.नं.	उद्योगको विवरण	संख्या
१	राईस मिल	७
२	फर्निचर	२
३	सिलाई मेशिन	२
४	पोलट्री	३
५	सिमेन्ट ब्लक उद्योग	१
६	निर्माण व्यवसाय	२
	जम्मा :	१७

यस वडामा जम्मा १७ वटा उद्योग दर्ता भएको देखिन्छ । अघिल्लो वर्षको तुलनामा यो संख्या कम रहेको छ । विगतका वर्षमा पनि सेवामूलक उद्योग बढी दर्ता भएका थिए भने जसमध्ये कृषि तथा बनजन्य उद्योगहरुको संख्या कम थियो ।

४.१० *उद्योग तथा खानी क्षेत्रको स्थिति*

यस गाउपालिकामा विभिन्न सेवासँग सम्बन्धित उद्योगहरु सवैभन्दा बढी दर्ता भएका छन् । त्यसपछि कुटानी, पिसानी, पेलानीजस्ता उत्पादनमूलक उद्योगहरु सम्बन्धित र निर्माण उद्योगहरु दर्ता भएका छन् । यहाँ रहेको सडकको पहुँच, छिमेकी गा.पा./न.पा.सँग सिमाना जोडिनु तथा

पर्याप्त जमिन र कृषिजन्य कच्चा पदार्थको सम्भावना रहेको हुनाले उद्योगका लागि आवश्यक न्यूनतम कुराहरु रहेको देखिन्छ ।

४.११ श्रमशक्ति तथा रोजगारी स्थिति

वडाका जनसंख्याको एउटा महत्वपूर्ण हिस्सा मूलतः अधिकांश युवाशक्ति भारतका विभिन्न स्थानका साथै खाडी मुलुकहरुमा अर्धदक्ष श्रमिकका रुपमा काममा जाने गरेका छन् । यहाँबाट खासगरी मलेसिया, कतार, दुवई, साउदी अरेविया जस्ता खाडी मुलुकमा जाने गरेको देखिन्छ । यसरी विदेशमा वस्ने जनसंख्या सम्बन्धी विवरण यस प्रकार रहेको छ ।

अनुपस्थित जनसख्या र घरधुरी

महोत्तरी गाउपालिका	जम्मा घरधुरी	अनुपस्थित घरधुरी	अनुपस्थित जनसंख्या			
			जम्मा	पुरुष	महिला	लिङ्ग नखुलेको
गोनरपुरा	१३०८	५३०	६८२	६८०	२	०

गाउपालिका जनसंख्याको अर्को ठूलो हिस्सा प्रायः पुरुषहरु नेपालका राजधानी लगायत देशका विभिन्न शहरहरुमा अध्ययन, रोजगारी तथा व्यवसायका सिलसिलामा गाउपालिका बाहिर रहेको पाइन्छ ।

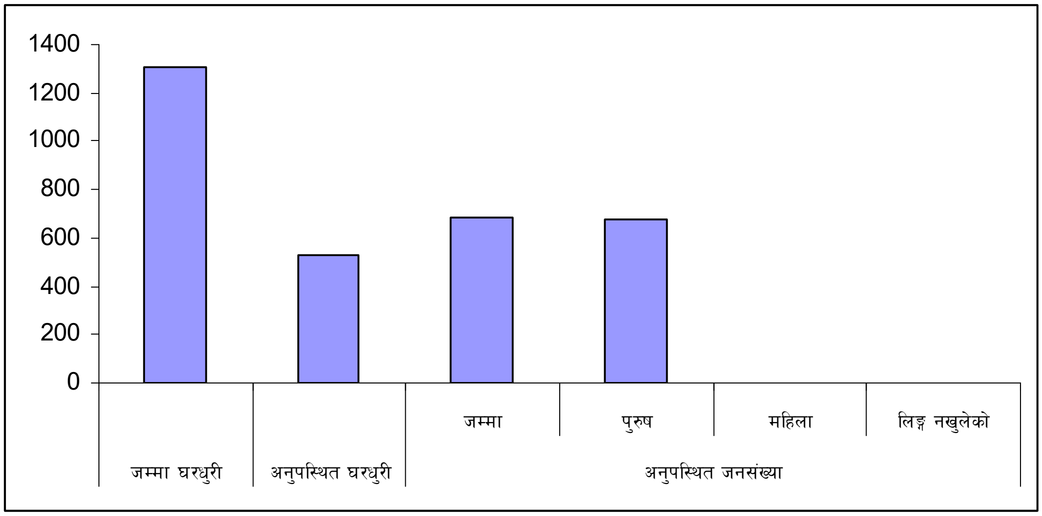

४.१२ अन्य आर्थिक विकासका सम्भावनाहरु

महोत्तरी गाउपालिकाको यस वडामा आर्थिक विकासका विभिन्न सम्भावना बोकेको गाउपालिका हो । यहाँको उर्वर कृषियोग्य जमिन नै सवैभन्दा ठूलो संभावना भएको स्रोत हो ।

भूमिगत सिंचाईको पर्याप्त सम्भावना भएको अधिकांश जमिन रहेको हुनाले यहाँ फलफूल, तरकारी, खाद्यान्न, माछा पालन, पशु पालन लगायतको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । साथै महोत्तरी गाउपालिकाको डाम्ही मडै परिक्रमाले गर्दा ऐतिहासिक तथा धार्मिक महत्व भएको गाउपालिका हो । यसैगरी यहाँ विभिन्न उद्योगधन्दाहरु सञ्चालन गर्न सकिने सम्भावनाहरु पनि छन् । समग्रमा लगानीको उपयुक्त वातावरण सिर्जना गरी निजी क्षेत्रलाई आकर्षण गर्न सके यहाँका आर्थिक विकासका सम्भावनालाई परिचालन गरी रोजगारी सिर्जना गर्नुका साथै आर्थिक गतिविधि सञ्चालनबाट गाउपालिकाले पर्याप्त लाभ लिन सकिने देखिन्छ ।

४.१३ *कृषि क्षेत्रको व्यवसायीकरण*

यहाँका समथर भूमिहरुमा वाह्रै महिना कृषि तथा पशुपालन र फलफूल खेतीको व्यवसायीकरण गर्ने प्रचुर सम्भावना रहेको छ । छिटफुट रुपमा यसतर्फको आकर्षण पनि प्रारम्भ भैसकेको हुनाले यसको अझ व्यापक विस्तार र बजारीकरणबाट प्रर्याप्त मात्रामा आर्थिक गतिविधि तथा रोजगारी सिर्जना हुन सक्ने देखिन्छ ।

४.१४ *गाउँपालिका((वडा नं. ५ र ६) जमिनको संक्षिप्त विवरण :*

सि.नं.	गाउँपालिका	खेती योग्य जमिन (हेक्टर)
१	गोनरपुरा	५२४

४.१५ *गाउँपालिका स्थित सिंचाई योजना :*

सि.नं.	विवरण	सिंचित क्षेत्रफल (हेक्टर)
१	अंकुसी सिंचाई योजना गोनरपुरा	५५०

४.१६ *हालसम्म गठित कृषी सहकारी संस्थाहरुको विवरण :*

सि.नं.	कृषी सहकारी संस्थाको नाम/ठेगाना	अध्यक्षको नाम
१	राधाकृष्ण सहकारी संस्था लि. महोत्तरी	श्री लक्ष्मण यादव
२	जनसेवा कृषी सहकारी संस्था लि.महोत्तरी	श्री छेदी चौधरी
३	पंचकन्या कृषी सहकारी संस्था लि. गोनरपुरा	श्री प्रदिप साह

४.१७ *कृषी सेवा केन्द्रबाट सेवा प्रवाहको विवरण :*

सि.नं.	कृषी सेवा केन्द्रको नाम	सेवा प्रवाह हुने गाउपालिका/वडा नं.
१	बलवा	महोत्तरीको गोनरपुरा र डाम्ही मडै
२	पिपरा	महोत्तरी १,२

४.१८ *कृषी सेवा केन्द्र :*

सि.नं.	रासायनिक मल विक्रेता डिलरको नाम	ठेगाना
१	जनसेवा वहुमुखि स.स.लि.	सनुखडा, महोत्तरी

यस गाउपालिकामा सीप को कमिले गर्दा प्राय मानिसहरु खेतिपाति लगाउने र भित्राउने समयमा मजदुरी जस्तो काम गर्ने गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ । ज्याला मजदुरी पुरुषलाई रु ३०० का दरले र महिलालाई रु २०० का दरले ज्याला दिईन्छ । खेती र बाखापालनले आर्जन भएतापनि समयमा कृषि साम्रागी नपाएर र महामरी फैलिएर पशु पालन र खेती गर्ने लाई धैरै प्रभाव परेको छ । सूचना र जानकारीको अभावले गर्दा यहाँको समुदाय गाउपालिका तथा अन्य निकायबाट प्राप्त हुने सेवा र सुविधा उपभोग गर्नबाट बन्चित हुँदै आएका छन् ।

४.१९ *विभिन्न बालीमा लाग्ने मुख्य मुख्य रोग तथा किराको विवरण*

क.सं.	बाली	किरा	क्षति %	रोग	क्षति %	भण्डारणमा सताउने जीव	विगतमा बालीमा कीरा महामारीको रुपमा लागेको अवस्था	समस्या समाधानका लागि अपनाएका उपायहरु
१	धान	गवारो	धानको गुवो	ब्लाष्ट	पातमा	घुन पुतली	सामान्य	सुरक्षात्मक तथा प्रतिरक्षात्मक उपाएहरु अपनाएको तथा सुझाव दिने गरेको
२	गहुँ			सिन्दुरे	,,	,,	फाटफुट	
३	आलु	लाही, डुम्रे	पात, जरा	डढुवा	,,	,,	सामान्य	
४	आँप	मधुवा	फुलमा	कोत्रे	,, डाँठ	,,	,,	
५	तरकारी	गवारो	डाँठमा	डढुवा	,,	,,	,,	

प्रत्येक वर्ष जलवायुमा आएको परिवर्तनका कारण समयमा वर्षा नहुने सुख्खा पर्नुको अलावा बालीहरुमा विभिन्न किराहरुका कारण पनि उत्पादन कम भएका छन । उत्पादन बढाउनको लागि किसानहरुले केही अवस्थामा परामर्श गरेपनि अन्य अवस्थामा आँफैले विषादी ल्याउने र प्रयोग गर्ने चलन रहेको छ ।

४.२० *कृषि सामाग्री आपूर्तिको अवस्था (बार्षिक)*

यस वडाको अधिकांश जनताको मुख्य स्रोत भनेको नै कृषि पेशा हो । तर त्यही पेशा गर्नको लागि किसानसँग पर्याप्त सामग्री, मल, वीउ हुदैनन । तिनीहरुलाई किन्नको लागि नेपाल सरकार वा त्यसअन्तर्गतका निकायले आपुर्ति गर्नुपर्ने भएपनि त्यो सर्वसुलभ र पर्याप्त भएको छैन । धानको लागि चाहिने सामाग्रीको माग अनुसार आपुर्ति हुने गरेको छ । त्यस्तै गहुँको पनि आवश्यक्ता अनुसार आपुर्ति हुदैं आएको छ । यी सबै सामग्रीको आपुर्ति पनि निजी क्षेत्रले गर्दै आएको छ ।

४.२१ *व्यपारिक स्थल :*

सि.नं.	हाट बजारको नाम	वडा टोल	हाट बजार लाग्ने दिन
५	हरि बजार	५	मंगलवार र शनिवार
६	गोरिगामा बजार	६	सबै दिन

४.२२ *यस वडामा खाद्य सुरक्षाको अवस्था*

यस वडामा पर्याप्त उब्जनीयोग्य कृषि भूमि रहेको हुनाले खाद्य सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट सम्पन्न वडाको रुपमा रहेको छ । यहाँका अन्न, नगदेवाली, दलहनहरु अन्य वडामा समेत निकाशी पनि हुने गरेको छ ।

४.२३ *वडाको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण*

यस वडाको अर्थतन्त्रको मूल आधार कृषि तथा पशुपालन नै हो । यहाँ व्यापार, वैदेशिक रोजगारी, स्वदेशमा विभिन्न सेवा क्षेत्रमा संलग्नता जस्ता कुराहरुमा पनि मानिसहरुको संलग्नता उल्लेख्यरुपमा पाइन्छ । यस वडाको उत्पादनलाई सानो एवं मध्यम बजार उपलब्ध छ । तर त्यसको सदुपयोग गर्न सकिएको छैन ।

४.२४ *आयस्तर तथा गरिवीको स्थिति*

वडाको समग्र समृद्धिस्तर तथा गरिवीको अवस्था

सि.नं.	गाउपालिका वडा	साविक गा.वि.स.को नाम	गरिबीको दर (%)	जम्मा
१	गोनरपुरा ५ र ६	गोनरपुरा	१५.८५	१५.८५

४.२५ *गाउँपालिका वडामा रहेका सार्वजनीक कृषी, बन समुहको विवरण :*

सि.नं.	समुहको नाम/ठेगाना	वृक्षारोपन वर्ष	क्षेत्रफल	घरधुरी	हालको अवस्था
१	लक्ष्मीनारायण गोनरपुरा	२००७	२० कठ्ठा	११	पोल साईज
२	हरिकृष्ण गोनरपुरा	२००७	२० कठ्ठा	११	पोल साईज
३	जयश्रीराम गोनरपुरा	२००७	२० कठ्ठा	११	पोल साईज
४	बजरंग गोनरपुरा	२००७	२० कठ्ठा	११	पोल साईज
५	हरियो बन गोनरपुरा	२००७	२० कठ्ठा	११	पोल साईज
६	कल्पवृक्ष गोनरपुरा	२००७	२० कठ्ठा	१०	पोल साईज

माग आपूर्तिको अवस्थालाई विश्लेषण गर्दा यदि गाउपालिकाले संकलन गर्ने काठ दाउरा समेत गाउपालिका भित्रै आपूर्ति गराउने हो भने पनि काठ तथा दाउरा नपुग हुन जान्छ । यस्तो अवस्थामा उर्जा तथा दाउराको सस्तो वैकल्पिक श्रोत खोज्नु आवश्यक छ । त्यस्तै पर्ति चौर बृक्षारोपण, पोखरी डिल बृक्षारोपण, गाउपालिका तथा स्कुलको जग्गामा बृक्षारोपण, निजी स्तरमा बृक्षारोपण तथा मन्दिर र अन्य जग्गामा बृक्षारोपण कार्यलाई प्राथमिकता साथ अगाडी वढायो भने माग लाई न्यूनिकरण गर्न सकिन्छ ।

४.२६ *आ.व. २०७४।०७५ र २०७५।०७६ को लागी सम्भाव्य सार्वजनीक तथा नीजि बन सम्बन्धी योजना :*

सि.नं.	गाउँपालिकाको वस्ती/वडा	क्षेत्रफल (विग्हा)	विरुवा मांग सम्भावना	संरक्षण विधि
१	गोनरपुरा ५,६	५७३	६७०३२४	– जग्गा विहिन घरधुरीलाई समुह बनाई निश्चित शर्तमा सम्झौता गरेर । – नजिकको जनतालाई उपभोक्ता समिति बनाई संरक्षण गर्ने । – गाउपालिकाको निगरानीमा बन पाने नियुक्त गरी संरक्षण गर्ने ।

४.२७ *फ्लो अप कार्यक्रमहरु :*

गरिब, विपन्न घरधुरीहरुलाई समावेश गराउन सक्ने सार्वजनीक क्षेत्रको समुहहरुको लागी फ्लो अपको रुपमा बृक्षा रोपनको निरन्तरता संगैं उनीहरुको जीविकोपार्जन कार्यक्रमहरु संचालन

गर्नुपर्दछ । विपन्न घरधुरीहरुलाई समेटन सक्ने सार्वजनीक क्षेत्रहरु गरिब, विपन्न समुदाय र उनीहरुको लागी जिविको पार्जन कार्यक्रमहरुको विवरण निम्न तालिकामा दिईएको छ ।

सि.नं.	सार्वजनीक तथा स्कुल क्षेत्रको		लाभांवित समुदाय	संचालन गर्ने जिविकोपार्जन कार्यक्रमहरु
	ठेगाना	क्षेत्रफल		
१	गोनरपुरा ५,६	३०	स्थानीय गरिब, महिला विपन्न घरधुरीहरु	पशुपालन, उद्यम, कृषी सम्बन्धी कार्यक्रमहरु

उपरोक्त कार्यक्रमलाई आउदो आर्थिक वर्षहरुमा संचालन गर्न सक्ने ।

४.२८ *बैंकिङ तथा सहकारी सम्बन्धी :*

क्र.सं.	संस्थाको नाम	संख्या	ठाँउ
१	मित्र बचत ऋण सहकारी संस्था लि.	१	गोनरपुर ५

वडामा वित्तीय कारोवार गर्ने बैकहरु स्थापना भएका छन । व्यापारिक बाहेक अन्य क्षेत्रलाई समेटने गरी खोलिएका त्यस्ता संस्थाहरुले गाँउ गाँउमा पुगेर लगानी गरीरहेका छन । कृषि तथा पशुपालन र माछापालनमा पनि वित्तिय संस्थाहरुले आफनो लगानी गरेको पाइन्छ ।

खण्ड ५ : भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार

५.१ सडक, यातायात :
यस वडामा रहेका सडकहरुको अवस्था :

यस वडामा सडकको राम्रो व्यवस्थापन भएको देखिदैन वर्षायाममा सडकहरुमा हिलोले गर्दा आवत जावत गर्न तथा सवारीलाई एक वस्तीवाट वस्तीमा पुग्न धौ धौ पर्दछ । ३ देखि ४ महिना सम्म हिलम्य अवस्थामा अस्पताल, व्यापारीक क्षेत्र, धार्मिक स्थानहरुमा पुग्न धेरै नै समस्या हुन्छ । गरिब बस्तीभित्रका सडकहरुमा खानेपानी पाईपको पानी निकास नभएको तथा वर्षाको पानी जम्नाले किराहरु देखिन्छ । जसको कारणले गर्दा झाडापखाला तथा अन्य सरुवा रोगहरुको संभावना बढेको देखिन्छ । साथै तिनीहरुको अधिकांश पैसा स्वास्थ्य उपचारमा खर्च भएको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा त्यस्ता वस्ती भित्र रहेका सडकहरुलाई ग्रेभल तथा पि.सि.सि.ढलानको माध्यमबाट सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सडक/यातायातको विवरण :

सि.नं.	खण्ड	लम्बाई	चौडाई	कैफियत
१	रातो नदी-गोनरपुरा	१.५ कि.मि.	२३ फि.	ग्रेभल
२	गोरिगामा स्कुल-मुसहरीटोल	१.५ कि.मि.	२५ फि.	ग्रेभल
३	गोरिगामा भोलाबाबा मन्दिर-रामसिकिल साह-नदीसम्म	१.५ कि.मि.	२० फि.	ग्रेभल
४	गोरिगामा भोलाबाबा मन्दिर-हिरदुवा-गजरी सम्म	१ कि.मि.	२० फि.	ग्रेभल
५	गोरिगामा ब्रह्मस्थान-जलेश्वर बर्दिवास सडक	१ कि.मि.	२० फि.	ग्रेभल
६	मेन सडक-हिरदुवासम्म	१ कि.मि.	२० फि.	ग्रेभल
७	स्कुल हरि- सिताकुण्ड	१.५ कि.मि.	२५ फि.	ग्रेभल
८	कमल साह (पसल)-पुर्व पुलसम्म	७०० मि.	१८ फि.	ग्रेभल
९	नथुनीको चिरानमेशिन-विन्देश्वरी स्थान	१ कि.मि.	२२ फि.	ग्रेभल

५ .२ सञ्चार सुविधा

वडामा अधिकांश जनताहरुले संचार सुविधाको रुपमा मोवाईल प्रयोग गर्ने गरेको पाईन्छ । साथै वडाभित्र केबुल लाईन पनि जडान भएको देखिन्छ ।

५.३ नदी नियन्त्रण

गाउपालिका वडामा ठुला तथा साना नदीहरु भएतापनि यी नदीहरुलाई व्यवस्थित रुपमा उपयोग गरी लाभ प्राप्त गर्न सकिएको छैन । व्यवस्थित गर्न नसकिएका कारण नै नदीहरुले

वर्षायाममा किसान तथा उपभोक्ताहरुले धेरै दुख पाउने गरेका छन । नदीहरुलाई व्यवस्थित गर्न छुट्टै निकाय पनि नभएको कारण नदीलाई नियन्त्रण गर्न कठीन देखिन्छ ।

५.४ विपद् व्यवस्थापन

पानीजन्य प्रकोपका हिसावले नेपाल ३० औं जोखिम स्थानमा पर्दछ भने भुकम्पको हिसावले ११ औं स्थानमा र जलवायु परिवर्तनको हिसावले छैटौं स्थानमा पर्दछ । वडामा प्रत्येक वर्ष बाढीको कारणले सरदर ८० जनसंख्या प्रभावित हुने गरेको छ । विपद् व्यवस्थापनका हिसावले उच्च जोखिमयुक्त वडाको रुपमा रहेको छ । यहाँ बाढी, शीतलहर, खडेरी, असिना, आगलागीका जस्ता विपद् जोखिमका घटना हुने गरेको देखिन्छ । यी विपद तथा प्रकोपहरुले प्रत्यक्ष रुपमा महिला तथा वालवालिका र दलित समुदायमा प्रभाव पार्ने गर्दछ । विपदका कारण व्यक्तिगत धनजनका साथै भौतिक पूर्बाधारमा क्षति, विद्यालय शिक्षा, खाद्यसुरक्षा, आवास व्यवस्थापन, खानेपानी तथा सरसफाईमा पहुँच, स्वास्थ्यका क्षेत्रमा प्रत्यक्ष असर पर्ने गरेको पाइन्छ तथा मूलतः महिला, वालवालिका, विपन्न समुदाय यसबाट बढी पीडित हुने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ ।

५.५ गाउपालिकाको वडा नं. ५ र ६ को विपद जोखिम र अवस्था

यस वडामा बाढी प्रभावित वडा मध्ये एक हो । रातु, जगाहा, अंकुशी नदीहरुको प्रभावमा बर्षेनी महोत्तरी वडाको अधिकांश बस्तीहरु बाढीको चपेटामा परी धेरै मानिसहरु विस्थापित तथा भौतिक संरचनाहरुको क्षति हुने गरेको कुरा विगतका धेरै अनुभवहरु र स्थानीय जनसहभागितामा तयार गरिएको प्रतिवेदन समेतले बताउछ । त्यस्तै आगलागी, बाढी पश्चात खानेपानी, सरसफाईको अभावका कारणले पानीजन्य तथा झाडापखाला जस्ता रोगहरुको प्रकोपले पनि गाउपालिकाका वासिन्दाहरु उत्तिकै प्रभावित हुने गरेका छन् ।

विभिन्न विपद्का कारणले प्रत्येक वर्षमा हुने व्यापक धनजनको क्षति र विस्थापित लगायत प्रभावितहरुका लागि एउटा सहभागितामूलक योजना निर्माण गरी कार्य गरेमा मात्र प्रभावितहरुले न्याय पाउन सक्ने अवस्था भएको हुँदा विपद्बाट हुने क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न स्थानीय विपद् पूर्वतयारी तथा विपद् प्रतिकार्यलाई व्यवस्थित गर्ने प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

खण्ड ६ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा

६.१ *शिक्षा*

शिक्षा कुनै पनि गाउँ, समाज, देश वा क्षेत्रको विकासको प्रमुख आधारशिला हो । शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तरनिहित प्रतिभा तथा क्षमताको प्रस्फुटन हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ । सचेत, अनुशासित एवं उत्पादनशील जनशक्तिले नै कुनै पनि विकास प्रयासले अपेक्षित गति प्रदान गर्दछ । समाज उपयोगी जनशक्ति निर्माणमा शिक्षा क्षेत्रको सर्वोपरी भूमिका रहन्छ । यसै कुरालाई मध्यनजर गरी नेपालमा गुरुकुल शिक्षापद्धति हुँदै शिक्षाको विकास र विस्तार गर्ने प्रयासहरु भएको पाईन्छ । योजनावद्ध ढंगले विकास प्रयास थालिए यता शैक्षिक कार्यक्रमहरुलाई पनि समयानुकूल परिवर्तन र योजनावद्ध तवरले विस्तार गर्ने प्रयास हुँदै आएको छ । चालु तेह्रौं योजनामा पनि विगत योजनाहरुमा जस्तै शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संसाधन विकासको एक सशक्त माध्यमको रुपमा अंगिकार गरी गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका क्षेत्रमा यसको सकारात्मक प्रभाव पर्ने विश्वास समेत गरिएको छ ।

विद्यालय सुधार योजना र गाँउ शिक्षा योजनाको आधारमा ASIP निर्माण गर्दा धेरै सान्दर्भिक र व्यावहारिक योजना हुने भए पनि स्थानीय सरकारको रिक्तता, राजनितिकरुपमा संक्रमणकालिन दण्डहिनताको अवस्था, योजना निर्माणमा विद्यालय व्यवस्थापन पक्ष र गाउँ शिक्षा समितिको निस्क्रियपन आदिले गर्दा पूर्णरुपमा यथार्थमा आधारित योजना निर्माण गर्न नसकिएको भए पनि सम्भव र प्राप्त भएसम्मको सुचना तथा तथ्य, प्राप्त विद्यालय सुधार योजना तथा गांउ शिक्षा योजना लाई समेत समेटी यस गाउपालिकाको गत वर्ष मात्र निर्मित गाउपालिका शिक्षा योजनाको आगामी आ.व. को लक्षलाई समेत आवद्धता हुनेगरी वार्षिक रणनीतिक कार्ययोजना निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.२ *वडाभित्र भएका विद्यालयहरुको तुलनात्मक विवरण :*

विद्यालयको नाम	शिक्षक	शिक्षिका	जम्मा विद्यार्थी संस्था	छात्र संख्या	छात्रा संख्या	कैफियत
श्री मा.वि. गोनरपुरा	१०	३	६५९	३०९	३५०	
श्री नि.मा.वि. हरी	६	०	३५३	१८७	१६६	
श्री चे.सु.आ.वि. हिरदुआ	७	२	७७०	३४०	४३०	

श्री रा.प्रा.वि. गोरिगामा	२	१	१६६	७२	९४	
निजी विद्यालय (२)	५	२	१४७	७४	७३	

६.३ ***स्कुल जाने ५ देखि २५ वर्ष उमेर समुहको वडा स्तरीय जनसंख्या :***

सि.नं.	वडा नं.	५ देखि २५ वर्ष सम्मको जनसंख्या		स्कुल गईरहेको जनसंख्या		स्कुल जान छाडेको जनसंख्या		अवस्था नखुलेको	
		पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला
१	५ र ६	१५१८	१४६२	९८१	७६७	५०९	६६९	२८	२६

६.४ ***वडाको लिंग अनुसारको साक्षरता अवस्था :***

यस वडाको साक्षरता दरः ४५.९१ त्यस मध्ये पुरुषको साक्षरता दर ५७.३४ र महिलाको ३४.५७ छ।

सि.नं.	विवरण	जम्मा	पुरुष	महिला
१	जनसंख्या ५ वर्ष वा सो भन्दा माथी	६३६०	३१६९	३१९१
२	पढन लेख्न सक्ने	२९२०	१८१७	११०३
३	पढन मात्र सक्ने	१९८	९४	१०४
४	पढन लेख्न दुबै नसक्ने	३२४१	१२५७	१९८४
५	साक्षरता ५ वर्ष वा सो भन्दा माथी	४५.९१	५७.३४	३४.५७

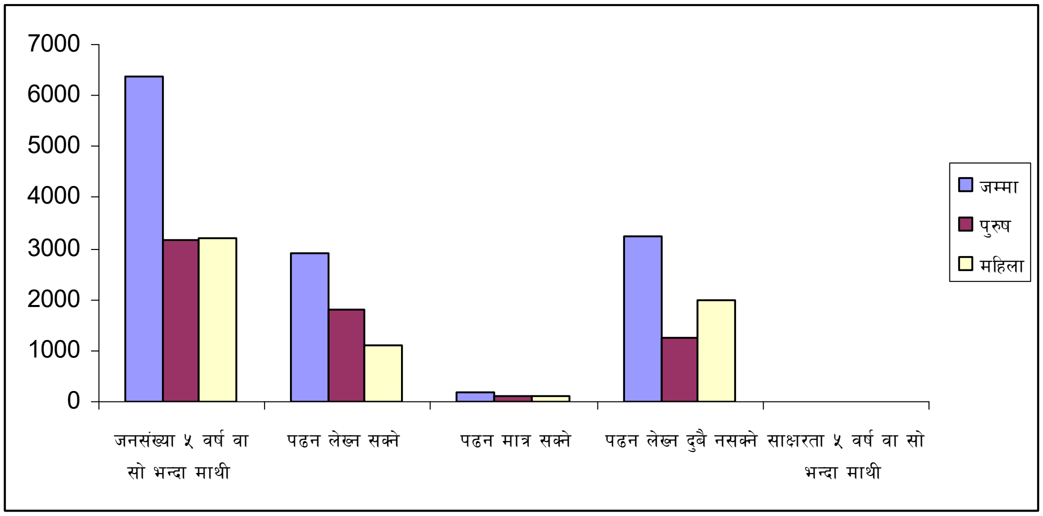

६.५ दलित विद्यार्थीहरुको वडाका स्तरीय विवरण :

सि.नं.	कुल विद्यार्थी संख्या			दलित विद्यार्थी संख्या		
	छात्र	छात्रा	जम्मा	छात्र	छात्रा	जम्मा
१	१४६३	१३४१	२८०४	६४५	५९४	१२३९

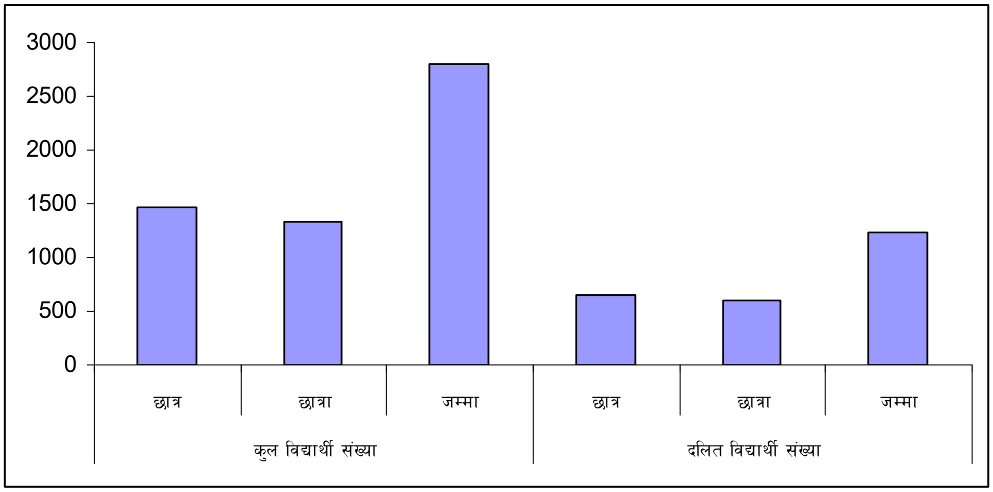

६.६ स्कुल बाहिर रहेको जनसंख्या

सि.नं.	उमेर समुह	जनसंख्या
१	५-९	१८३
२	१०-१२	१५६
३	१३-१४	७
४	१५-१६	३४६
	जम्मा :	६९२

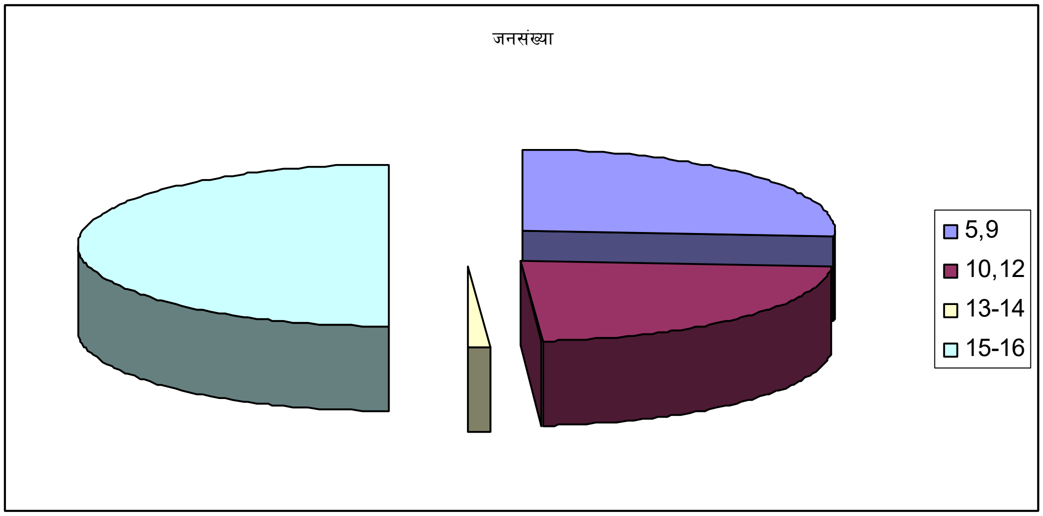

६.७ *शैक्षिक उत्तिर्ण गरेका जनसंख्या :*

सि.नं.	तह	जम्मा	पुरुष	महिला
१	प्रारम्भिक	४८	२४	२४
२	प्राथमिक	१५८९	९०८	६८१
३	निम्न मा.वि.	५२१	३००	२२१
४	मा.वि.	२११	१४२	६८
५	एस.एल.सी. वा सो सरह	४०८	२९७	१११
६	प्रमाण तह वा सो सरह	१४७	११८	२९
७	स्नातक वा सो सरह	५८	५०	८
८	स्नातकोतर वा सो सरह	८	५	३

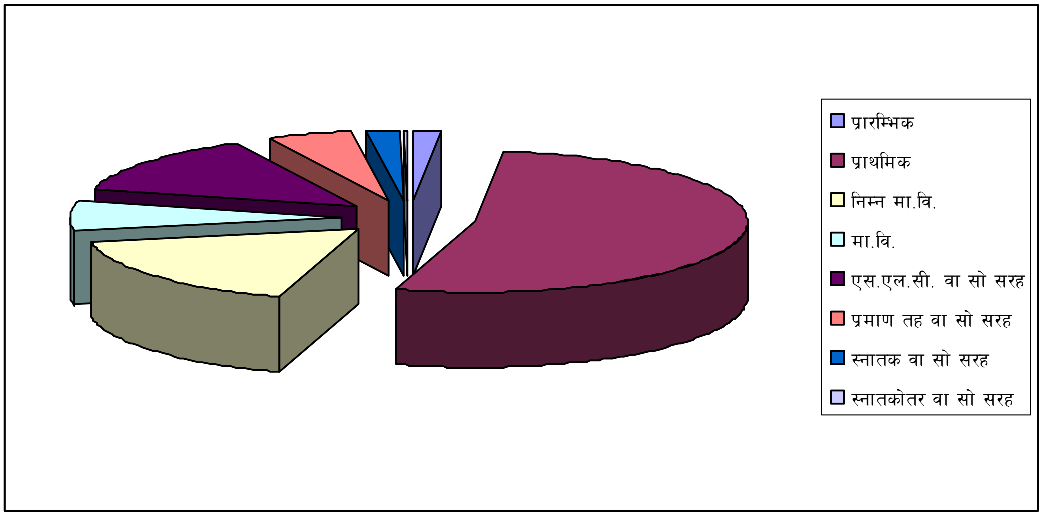

वडा भित्रका विभिन्न टोलहरुमा शिक्षाको पुर्ण पहुच छैन । ठुलो संख्या अझै पनि स्कुलबाहिर रहेको छ । त्यो संख्याामा महिलाहरु बढी रहेका छन ।

६.८ *स्वास्थ्य*

स्वास्थ्य मानव जीवनको सर्वोपरि महत्व राख्दछ । कुनै पनि देशको विकास स्थितिको एक महत्वपूर्ण सूचकको रुपमा जनस्वास्थ्यको स्थिति रहने गरेको पाईन्छ । रोगी एवं दुर्बल जनताबाट विकासको अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिंदैन । लोक कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुरुप जनताले स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न पाउनु र राज्यले सोको व्यवस्था मिलाउने मानवअधिकार कै एक पक्ष भएको पाईन्छ । यस गाउपालिकामा वर्तमान स्वास्थ्य स्थितीको अवस्था यस प्रकार रहेको छ ।

कार्यक्रम विवरण	जनसंख्या
कुल जनसंख्या	७१५६
१ वर्षभन्दा कमको जनसंख्या	२०३
२ वर्षका जनसंख्या	३९२
३ वर्षका जनसंख्या	४८५
६ देखि ३५ महिनासम्मका जनसंख्या	१०१३
६ देखि ५९ महिनासम्मका जनसंख्या	९८७
२५ देखि ५९ वर्षसम्मका जनसंख्या	२६४३
ARI/CDD/Nutrition (५ वर्ष मुनिका संख्या)	७९६
१५ देखि ४४ वर्षसम्मका महिला संख्या	१७२१
१५ देखि ४९ वर्षसम्मका महिला संख्या	१८६०
१५ देखि ४९ वर्षसम्मका विवाहित महिला संख्या	१६४५
अनुमानित गर्भवती	२७२
१० देखि १९ वर्षसम्मका किशोर किशोरी संख्या	१४९४
अनुमानित जीवित जन्म	२६५

६.९ *स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धताको विवरण*

– उपस्वास्थ्य चौकिबाट प्रदान गरिने सेवाहरु यस प्रकार छन् :

नियमित सेवा : १ वर्ष मुनिका बच्चाहरु तथा गर्भवति महिलाहरुलाई खोप क्लिनिक

– सामान्य विरामी जाँच तथा प्रारम्भिक उपचार सेवा :

- दैनिक विरामी जाँच औषधि वितरण, सल्लाह तथा उपचार सेवा
- कार्यक्रमको रेकर्ड तथा रिपोर्ट र सुपरभिजन

– पोषण सेवा :

- ३ वर्ष मुनिका बच्चहरुको तौल लिने तथा परामर्श सेवा
- ६ महिना देखि ५ वर्ष मुनिका बच्चाहरुलाई भिटामनि ए वितरण
- १ वर्ष देखि ५ वर्ष मुनिका बच्चालाई जुकाको औषधि वितरण
- गर्भवति र सुत्केरी महिलालाई आइरन चक्कि वितरण

– **सुरक्षित मातृत्व सेवा :**

- गर्भवति जाँच तथा परामर्श, सुत्केरी सेवा, सुत्केरी पछिको सेवा

– **परिवार नियोजन सेवा :**

- परामर्श र अस्थायी साधन वितरण (कण्डम, पिल्स र डिपो)

– **क्षयरोग सेवा :**

- शंकास्पद विरामीको खकार परिक्षणको सल्लाह, उपचार, परामर्श र अनुगमन

– **महामारी रोग नियन्त्रण :**

- महामारी फैलिन नदिने स्वास्थ्य शिक्षा र अन्य चेतनामूलक कार्यक्रम ।

– **झाडा पखाला रोग नियन्त्रण :**

- विरामी जाँच, उपचार, परामर्श र पोषण सेवा

– **स्वास प्रस्वास सम्बन्धि रोग नियन्त्रण सेवा :**

- विरामी जाँच, उपचार, परामर्श र पोषण सेवा

– **HIV/AIDS/STD नियन्त्रण सेवा**

- जनचेतनामूलक कार्यक्रम र STD परामर्श

६.१० *स्वास्थ्य प्रमुख सम्बन्धी सूचकहरु*

सूचक	महोत्तरी
औषत आयू	६३.५
कोरामृत्यु दर (प्रतिहजार)	६.२३
शिशुमृत्यु दर (प्रतिहजार)	६१.८३

६.११ जनशक्ति विवरण :

– यस गाउपालिकाका वडा भित्र १ वटा उपस्वास्थ्य चौकी कार्यरत रहेका छन् । सो उपस्वास्थ्य चौकीमा रहेको जनशक्ति विवरण यस प्रकारकार छन् ।

सि.नं.	पद	दरबन्दी संख्या	पदपुर्ती संख्या
१	हे.अ.	१	१
२	अ.हे.व.	३	३
३	अ.न.मि.	२	२

६.१२ खानेपानी तथा सरसरफाई

खानेपानी मानव जीवनका लागि नभई नहुने आधारभूत आवश्यकता हो भने सरसफाई मानिसको स्वास्थ्य र प्रतिष्ठासँग गाँसिएको महत्वपूर्ण पक्ष हो । त्यसैले खानेपानी तथा सरसफाईलाई सामाजिक तथा आर्थिक विकासको प्रमुख आधारका रुपमा लिन सकिन्छ । दुषित खानेपानी तथा कमजोर सरसफाइको कारण नेपालमा वर्षेनी ५ वर्षभन्दा कम उमेरका करिव १३००० वालवालिकाहरु मृत्युको मुखमा पर्ने गरेका छन् । ८० प्रतिशत रोगहरु पनि प्रदुषित खानेपानी तथा कमजोर सरसफाइको कारण हुने तथ्य जगजाहेर नै छ ।

यस वडाको १३०८ घरधुरी मध्ये १२३५ घरधुरीले स्वस्च्छ खानेपानी सुविधा लिएको छ । भने बांकी केही प्रतिशतले अरुको हैण्ड पाईप, ईनारबाट पानीको सुविधा लिएका देखिन्छ । त्यस्तै १३०८ घरधुरीहरुमा चर्पीको प्रयोग भईसकेको देखिन्छ ।

६.१३ खानेपानी पहुचको आधारमा घरधुरीको विवरण :

सि.नं.	विवरण	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	जम्मा घरधुरी	१३०८	१००
२	खानेपानी पहुच भएको घरधुरी	१२३५	९४.४

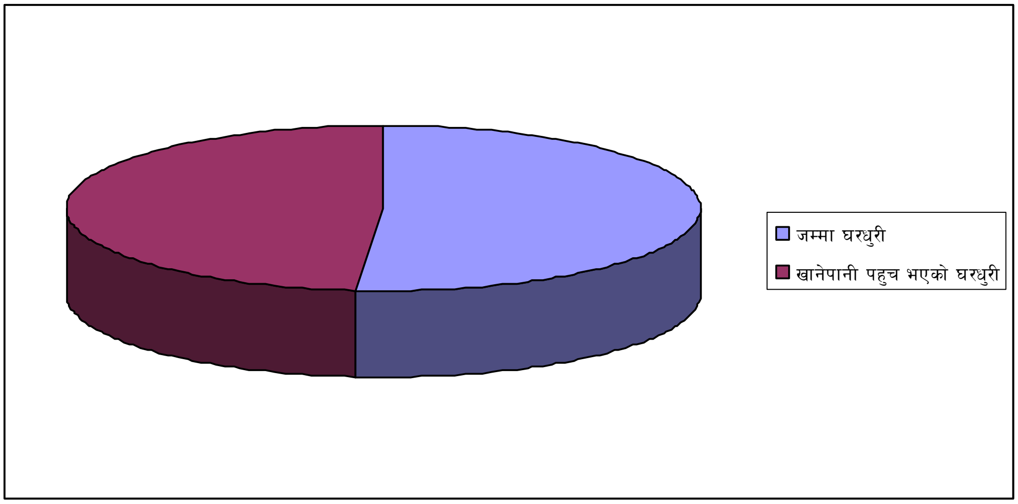

६.१४ *चर्पीको आधारमा घरपरिवारको विवरण :*

सि.नं.	विवरण	परिवार संख्या	प्रतिशत
१	जम्मा घरधुरी	१३०८	१००
२	चर्पी भएको घरधुरी	१३०८	१००

६.१५ *खेलकुद तथा मनोरञ्जन*

खेलकुद तथा मनोरंजको रुपमा वडाका यूवाहरु फुटवल, क्रिकेट, भलीवल, व्याडमिन्टन, कबडी खेल्ने गरेको पाईन्छ । खेलकुद मैदानको रुपमा यस वडाको दुर्गा मन्दिरदेखि उत्तरमा रहेको पाईन्छ ।

६.१६ *समाज कल्याण तथा सामाजिक सुरक्षा*

ज्येष्ठ नागरिकहरुको ज्ञान, सीप र अनुभवलाई विकास प्रक्रियामा उपयोग गर्नुका साथै उनीहरुको हक अधिकार स्थापित गराउनु पर्ने छ । यसका लागि नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन, २०६३ र नियमावली, २०६५ मार्फत ज्येष्ठ नागरिकहरुको आधारभूत हक अधिकारको संरक्षण गरी उनीहरुलाई सम्मानपूर्वक जीवनयापन गर्न उनीहरुको उन्नति र संरक्षणका साथै सामाजिक सुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउने पहल गरेको छ । साथै सरोकारवाला निकायबीच समन्वयका लागि उच्चस्तरीय केन्द्रीय ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समितिको स्थापना र सबै गाउपालिकामा हेरचाहका लागि गाउपालिका ज्येष्ठ नागरिक कल्याण समिति गठन भईसकेको भएता पनि महोत्तरी गाउपालिकामा उक्त समिति त्यति प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन भएको देखिंदैन । गाउपालिकामा वृद्धाश्रमको स्थापना हुन सकेको छैन भने उनीहरुका लागि सेवा प्राप्त गर्न जाँदा सहुलियतको व्यवस्था नभएको गुनासो सुनिने गरिएको छ ।

६.१७ *सामाजिक न्याय तथा विकास*

जेष्ठ नागरिक, असहाय विधवा र अशक्त सम्बन्धी विवरण :

जेष्ठ नागरिक	एकल महिला	अशक्त	कुल जम्मा
३१०	१८५	४	४९९

६.१८ *महिला तथा वालवालिकाको विकास स्थिति*

नेपालको योजनावद्ध विकासपद्धतिको विश्लेषण गर्ने हो भने प्रथम पञ्चवर्षीय योजनादेखि क्रमिक रुपमा सुधारात्मक प्रयासहरु हुदै आएका छन । नेपालको ग्रामिण परिवेशमा लैंगिक विभेद एवं रुढीबादी परम्परा एवं सँस्कृतिबाट भौगोलिक, आर्थिक, सामाजिक अवस्था अनुसार फरक फरक मात्रामा पिरोलिएको पाईन्छ । गाउपालिकामा लैंङ्गिक विभेदको स्थिति थाहा पाउन विभिन्न

चलनचल्तिका सूचकहरु घरमा गरिने व्यवहार, महिलाहरुको विभिन्न स्थानमा आवत जावतमा अवरोध तथा आवागमन गर्दा महिलाहरु प्रति समाजको दृष्ट्रिकोण, घरायसी निर्णयहरुमा महिलाहरुको सहभागिता, घरेलु हिंसा, मद्यपानको स्थिति, जुवातास खेल्ने स्थिति, पत्निलाई सम्पत्ति ठान्ने प्रवृति, महिलाहरुको सम्पत्तिमा पहुँच र नियन्त्रणको स्थिति, छोरा र छोरी बीच भेदभावको स्थिति, पुरुषहरुले घरायसी काम नगर्ने आदि रहेका छन् । टोल, बस्ती, गाउँ तथा गाउपालिकामा महिला तथा बालबालिकाहरुको अवस्थालाई मध्यनजर गर्ने हो भने सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक तथा समान सहभागिताबाट बन्चित हुनुपरेको अवस्था सर्वविदितै छ । महिला हिंसा दुव्यहार, दुर्व्यवहार, हेला, सामाजिक वहिस्कारका घटनाहरु निरन्तर घटिरहेका छन । आजको आवश्यकता समविकासको सिद्धान्तलाई ध्यानमा राख्दै समतामुलक समाजको आवश्यकता छ । यहाँ तर्जुमा हुने योजनाहरुले यी विविध खालका समस्या तथा सवालहरुलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता रहेको छ ।

६.१९ समाजमा विद्यमान सामाजिक कुरीति तथा सांस्कृतिक मूल्य एवं मान्यताहरु :

यस वडामा भएका औपचारिक तथा अनौपचारिक संघसंस्थाहरूमा यी सबै समूहमा महिलाले बाहिर गएर बोल्नु हुदैन भन्ने मान्यता, छुवाछुतको व्यवहार छदैछ तर महिलाहरुको नेतृत्वमा केही बचत समूह, आमासमूह, आय आर्जन समूहहरू गठन भने भएका छन् ।

प्रचलित मूल्य मान्यताले गर्दा केही समस्याहरू सृजना भएका छन् । जस्तैः जातिगत रुपमा हेर्दा चमार जातिले मरेको सिनो फ्याक्नु पर्ने, ढोल जातिले ढोल बजाउने चलन रहेको छ । तर कतिपय जातिगत छुवाछुतको कारणले गर्दा दलितहरूमाथि त्यस्ता काम गर्न दवाव दिएको जस्तो देखिन्छ । यस्तो अवस्थाले गर्दा कतिपय जातिहरूको सामाजिक सम्पत्ति कमाउनुको सट्टा उल्टै समाजमा हेपिएर बस्नु पर्ने बाध्यता रहेको छ ।

६.२० वडामा विद्यमान सामाजिक मूल्य, मान्यता, र सँस्कृति

⇒ घुम्टो प्रथा : सवै जातिहरुमा अशिक्षित परिवारमा बढि

⇒ दहेज प्रथा : सवै जातिहरुमा रहेको

⇒ जातिय छुवाछुत : सवै वडामा रहेको छ । छोइ छिटोको कम भए पनि खान पान र भोज भतेरमा कायमै रहेको छ ।

⇒ बालविवाह : दलित र विपन्न परिवारहरुमा बढि

⇒ छोरा छोरीमा हुने भेदभाव : केही मात्रामा छोरा र छोरीमा फरक व्यवहार : शिक्षा र अवसरमा

⇒ छोरा पाउनु पर्ने दवाव : विवाहित महिलामा छोरा पाउनु पर्ने र नपाए मानसिक पीडा दिने चलन पनि छ ।

⇒ महिलाहरुलाई सामाजिक र सार्वजनिक स्थानमा हुने भेदभाव : महिलाहरुलाई सार्वजनिक स्थानमा भाग लिने र आफ्ना कुरा राख्न नपाउने अवस्था

समुदायमा जातिगत विभेदको अध्ययन गर्दा महिला, पुरुष, दलित, जनजाति तथा माथिल्लो जाति र दलितको बिचमा छुवाछुत, धनी गरिब बिचको ठूलो खाडल छ भन्ने तथ्य माथिका महिलामा गरिने बिभेद, दहेज प्रथा , सामाजिक कार्य जस्ता कार्यमा खानपान र भोज भतेरमा गरिने भेदभावले पुष्टि गरेको पाईन्छ । त्यति मात्र होइन विपन्न र दलित विचमा आफैमा पनि छुवाछुतको भावना रहेको पाउन सकिन्छ । यस्ता कारणहरूले गर्दा कहिले काही मनमुटाव हुने गरेको पाईन्छ । सामाजिक सहिष्णुताको कुरा गर्दा जस्लाई जे धर्म मान्न वा आस्था छ उस्ले त्यो धर्म निर्धिक्क साथ मान्न पाउने चलन छ त्यसमा कसैको केही दवाव भएको पाइएन ।

समाजमा विद्यमान रहेको अन्धविश्वास र कुसंस्कारको परम्परामा महिलालाई बोक्सीको आरोप लगाउने, कोही बिरामी हुँदा धामी झाँक्रिकोमा गई उपचार गराउने चलन अझै पनि रहेको छ यदि धामी झाक्रिको उपचार बाट निको नभएमा मात्र स्वास्थ्य संस्था लैजाने चलन रहेको छ । समुदायमा सामाजिक बन्धनको र भर पर्ने कुरामा कामको हिसावले धनी गरिव माथि र गरिब मजदुरी गरि ज्याला पाउने भएको धनीमा निर्भर गरेको पाइन्छ । यसरी उनी एक अर्का प्रति परनिर्भर रहेको पनि पाउन सकिन्छ ।

सार्वजनिक धाराको उपभोग गाउँका सबै व्यक्तिले गर्ने गरेको जानकारी प्राप्त भएको छ । मस्जिदमा पुरुषहरूले मात्र जान पाउँछन् । सार्वजनिक धाराको पानी सबैले प्रयोग गर्ने गरेको तर त्यसको मरमत गर्नु पर्ने समयमा कसैको ध्यान नै नजाने जानकारी प्राप्त भएको छ । कतिपय ठाउँहरूमा यस्ता सार्वजनिक धाराहरू मरमतको अभावमा प्रयोग विहिन भएको उदाहरणहरू प्रशस्त पाउन सकिन्छ । कुनै पनि सार्वजनिक सम्पत्तिको उपभोग सँगसँगै मरमत सम्भार पनि हामी आफैले गर्नु पर्छ भन्ने जनचेतनाको अभावले पनि सार्वजनिक सम्पत्तिहरूको यस्तो अवस्था हुन गएको हो ।

समुदायमा प्रचलित मूल्य मान्यता चलन अनुसार समुदायिक क्रियाकलाप पुरुषलेनै बढी सहभागिता जनाउने गर्छन् । महिलाको सहभागिता भएमा पुरुषको प्रतिष्ठामा धक्का लाग्न सक्छ

भन्ने सोच सबैमा व्याप्त छ । चमार जातिले सिनो (मरी) फ्याक्ने, ढोल बजाउने काम गर्नु पर्छ भन्ने दवाव आउने गरेको छ । अनि त्यहाँका चलन मध्ये ठूला बडाका घरमा कामगर्ने नोकर बस्ने चलन पनि छ ।

६.२१ *समस्या र अवसरहरु*

- समुदायमा सरसफाइको कमिको कारणले अधिकांश रोगको महामारी फैलाएको देखिदा चर्पिको निर्माण गरि स्वास्थ्य सम्बन्धि जनचेतनाकरणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने अवसरहरु समुदायमा रहेको छ ।
- कतिपय समुदायका मानिसहरु सीप भएर पनि पुंजीको अभावमा आय आर्जन सम्बन्धि कामहरु गर्न नसकेको हुदा बचत समूह तथा विउ पूजी परिचालनको अवसरहरु देखिएको छ
- अधिकांश गरिबीका विद्यार्थीहरु आर्थिक अभावका कारणले विचैमा विद्यालय छोड्ने प्रवृति हुँदा अभिभावकहरुलाई आयआर्जन कार्यक्रममा समावेश गराएमा यो समस्याको दीर्घकालिन समाधान देखिन्छ ।
- गाउपालिकामा विभिन्न संघ संस्थाहरु कार्यरत रहेतापनि त्यसमा दलित महिलाको सहभागिता न्यून देखिएको हुदा उनीहरुलाई महिला अधिकार तथा मानव अधिकारका विषयमा सचेतना जगाउने खालका कार्यक्रम समावेश गर्दा ति निकायमा त्यस्ता वर्गको सहभागिता बढ्ने अवसर देखिन्छ ।
- स्थानिय स्तरमा हुने विवादहरु समुदायस्तरबाट समाधान गर्ने न्यायिक समिति मार्फत त्यसलाई विवाद व्यवस्थापन गर्ने सीप हस्तान्तर गर्ने हो भने समुदाय स्तरका विवादहरु समुदाय स्तर व्यवस्थापन गर्ने सकिने सम्भावना रहेको छ ।
- कतिपय सामाजिक मूल्य मान्यतालाई समुदायलाई अगाडि बढन नदिएका हुदा सुधार गर्नु पर्ने तथा बदल्नै पर्ने मूल्य मान्यतालाई सूचिकृत गरि कार्यक्रम अगाडि बढाउने हो भने यस्ता समस्याहरु न्यूनिकरण गर्न सजिलो हुन्छ ।

गरिब तथा सामाजिक रुपमा वञ्चितिकरणमा परेका वर्गहरु असंगठित भएकोले कतिपय समस्याहरुलाई उनीहरु समाधान गर्न नसकेको हुँदा त्यस्ता वर्ग तथा समुदायलाई संगठित गरि सशक्तिकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु पर्ने आवश्यक देखिन्छ

६.२२ *१५ वर्ष भन्दामुनिका बालबालिकाहरुको संख्या*

समुह	उमेर समुह			
	जम्मा	०–४	५–९	१०–१४
जम्मा	२७७७	७९६	१०६५	९१६
पुरुष	१४४१	४१४	५३५	४९२
महिला	१३३६	३८२	५३०	४२४

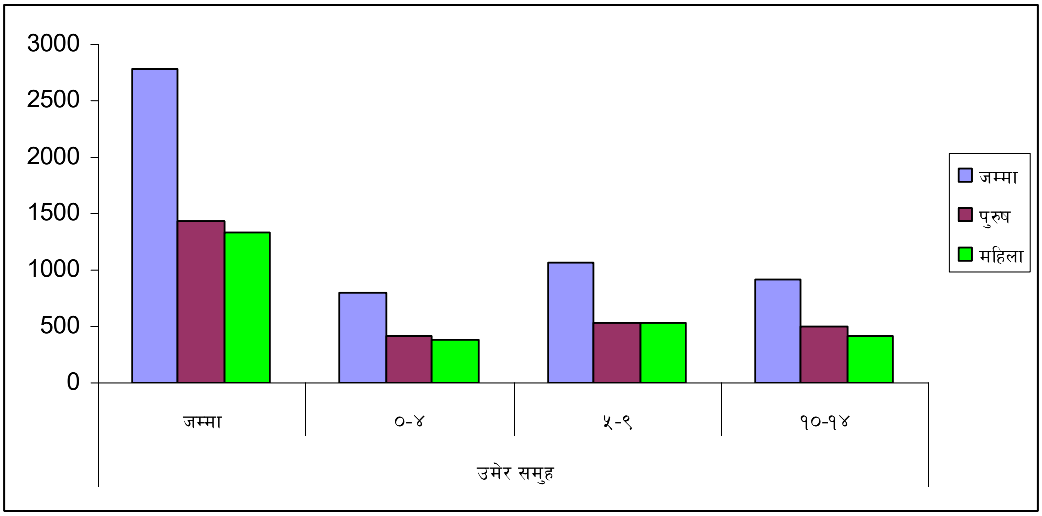

६.२३ *उपेक्षित उत्पीडित, मधेशी, दलित तथा जनजातिको स्थिति*

महोत्तरी गाउपालिका महोत्तरी जिल्लाको अन्य गा.पा./न.पा.को तुलनामा धेरै दलित जनसंख्या भएको गाउपालिका मध्येको एक हो । सामाजिक भेदभाव तथा छुवाछुतको कारणले यी समुदायको समग्र सामाजिक स्थिति कमजोर रहेको छ । शासन प्रक्रियामा सहभागिता र निर्णय प्रक्रियामा पहुँच कमजोर रहेको छ । हालका दिनहरुमा विभिन्न निकायहरुबाट सञ्चालित सामुदायिक विकासका क्रियाकलापहरुबाट सशक्तीकरणको पक्षमा सुधार आएको भएता पनि राजनीतिक क्रियाकलापमा अर्थपूर्ण सहभागिता र प्रतिनिधित्व अझै सन्तोषजनक हुन सकेको छैन । यिनीहरुको शिक्षा, स्वास्थ्य जस्ता सार्वजनिक सेवामा पहुँच कम छ । अधिकांश दलितहरु भूमिहीन भएका कारणले यिनीहरुको आर्थिक अवस्था कमजोर रहेको छ । यसरी दलितहरुको शैक्षिक, आर्थिक, समाजिक, स्वास्थ्य, राजनीतिक आदि क्षेत्रमा पछाडी परेका छन् ।

६.२४ *जनजाति/मधेशी तथा पिछडावर्गहरुको स्थिति*

यसैगरी यहाँ आदिबासी तथा जनजातिहरुको न्यून संख्यामा वसोवास रहेको छ । सार्वजनिक सेवामा यिनीहरुको पहुँच कमजोर रहेको छ । कृषिजन्य पेशमा संलग्न यी समुदायका मानिसहरुको शिक्षा, स्वास्थ्यको अवस्था कमजोर रहेको मानिन्छ । आर्थिक हिसावले समेत कमजोर मानिने यी वर्गका व्यक्तिहरु आय आर्जनको लागि भारत लगाएत विदेशमा पनि जाने गरेका छन ।

६.२५ *अपाङ्गता भएकाहरुको विवरण*

नेपाल सरकारले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकार सम्बन्धी महासन्धि र यसको इच्छाधिन आलेख २००६ लगायत अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरुलाई व्यवहारमा उतार्नका लागि समुदायमा आधारित पुनःर्स्थापना कार्यक्रम, विशेष शिक्षा, समाहित शिक्षा, निःशुल्क सहायक सामग्री, अपाङ्गतासम्बन्धी चेतनामूलक श्रव्य दृश्य सामग्री, समावेशीकरण, अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको संस्थागत विकास अनुदान, सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण लगायत विभिन्न लक्षित कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्दै आइरहेको छ ।

६.२६ *अपाङ्गता भएका जनसंख्या*

सि.नं.	अपाङ्गता भएका जनसंख्या	जम्मा	पुरुष	महिला
१	शारीरिक अपाङ्गता	२२	१८	४
२	दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	१२	८	४
३	सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	१३	४	९
४	श्रवण दृष्टिविहिन	४	३	१
५	स्वर बोलाई सम्बन्धी	११	६	५
६	मानसिक अपाङ्गता	६	५	१
७	बौद्धिक अपाङ्गता	२	०	२
८	बहु अपाङ्गता	०	०	०
	जम्मा	७०	४४	२६

यस वडामा रहेका जनसंख्याहरुमा ०.९७ प्रतिशत अपांग रहेका छन ।

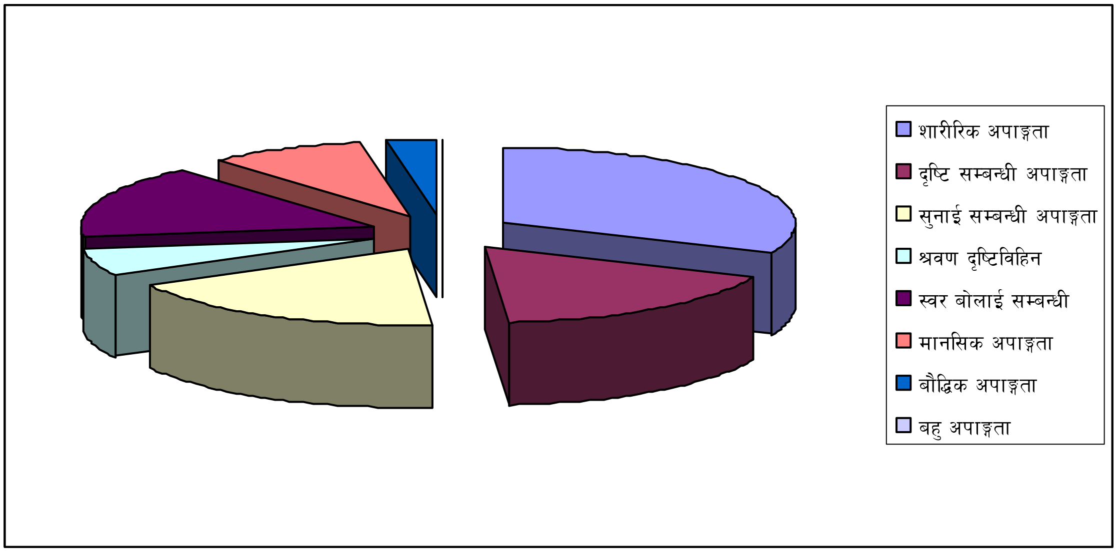

६.२७ *स्थानीयस्तरमा मानव अधिकारको अवस्था*

संयुक्त राष्ट संघबाट सन् १९४८ मा मानव अधिकार सम्बन्धि घोषणापत्र जारी भयो । यसलाई नेपालले सन् १९५० मा पारित गऱ्यो । सन् १९८९ नोभेम्बर २० का दिन संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले बालअधिकार सम्बन्धी महासन्धि पारित गऱ्यो । यसलाई नेपालले सन् १९९० मा अनुमोदन गऱ्यो । महिला विरुद्ध हुने भेदभाव विरुद्धको अभिसन्धि सन् १९८९ मा पारित गऱ्यो । यस मानव अधिकार तथा यस सम्बन्धी विभिन्न सन्धि, अभिसन्धि एवं ऐच्छिक आलेखहरु पारित गरेको छ । यी नेपालले अनुमोदन गरेका मानव अधिकार सम्बन्धी अभिसन्धिहरुलाई नेपाल सरकारले कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गरी रहेको छ । मानव अधिकारलाई नेपालको अन्तरिम संविधानमा मौलिक हकका रुपमा स्थापित गरी त्यसै वमोजिम सवै कार्यक्रमहरु निर्देशित रहेका छन् ।

६.२८ *सुशासन र विकेन्द्रीकरणको अवस्था*

गाउपालिकामा सुशासन र विकेन्द्रिकरणको अवस्थालाई निम्नानुसारका सूचकहरुको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

६.२९ *योजना, आयोजना, कार्यक्रमहरुको अनुगमन*

योजना तर्जुमा विनियमावली २०७४, स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन २०५५, नियमावली २०५६, वार्षिक गाउपालिका विकास योजना तर्जुमा कार्यविधि २०६८ तथा स्थानीय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि २०६९ लगायतका नीति, नियमहरुमा विभिन्न तहबाट अनुगमन गर्ने सम्बन्धी प्रावधानहरुको व्यवस्था भएको पाइन्छ । राष्ट्रिय योजना आयोगबाट नतिजामुखी आयोजना तर्जुमा तथा अनुगमन दिग्दर्शनको विकास भएको छ । आयोजना तथा कार्यक्रम अनुगमनका लागि

विभिन्न अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण समितिहरुको व्यवस्था रहनुका साथै समय समयमा अनुगमनका क्रियाकलापहरु सञ्चालन पनि हुने गरेका छन् । संविधान निर्माण पश्चात स्थानीय तहको चुनाव भई जनप्रतिनिधिमुलक गाउपालिका बनीसकेको हुदां संविधान र योजना आयोजना कार्यक्रमहरुको अनुगमनको लागी वडा तथा गाउपालिका स्तरबाट सघन अनुगमनको आधारमा कार्यक्रमको प्रभावकारिता बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।

६.३० सार्वजनिक लेखाजोखा

योजना तर्जुमा विनियमावली २०७४, स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०६९ एवं सार्वजनिक परीक्षण कार्यविधि अनुरुप स्थानीय निकायबाट सम्पन्न कार्यक्रमहरुको सार्वजनिक लेखाजोखा गर्ने गरिन्छ । हाल जनप्रतिनिधिमुलक अवस्थाले गर्दा सार्वजनीक लेखाजोखा जनकेन्द्रित हुने विश्वास लिईएको छ ।

६.३१ सार्वजनिक सुनुवाई

सार्वजनिक प्रशासनलाई जनमुखी, जवाफदेही, पारदर्शी, समावेशी र जनसहभागितामूलक बनाउने र त्यसको प्रतिफल जनतालाई उपलब्ध गराउने पर्ने हुन्छ । त्यसैले सर्वसाधारणले पाउनुपर्ने सेवा छिटो, छरितो तथा कम खर्चिलो रुपमा पाउने अवस्था सृजना गर्ने उद्देश्यका साथ सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन २०६४ जारी भई कार्यान्वयनमा रहेको छ । यसै प्रावधान तथा स्थानीय निकायहरुले आफूले गरेका कार्यहरुप्रतिको जवाफदेहीता स्थापित गर्ने एवं सेवाग्राहीलाई सन्तुष्टि दिलाउन र विग्रिको अवस्थामा सुधार गर्न पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिक सुनुवाई गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यसका लागि योजना तर्जुमा विनियमावली २०७४, स्थानीय निकाय आर्थिक प्रशासन नियमावली २०६४, स्थानीय निकाय स्रोत परिचालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिका २०६९ लगायतका नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ । यसको कार्यान्वयनका लागि संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयद्वारा सार्वजनिक सुनुवाई सम्बन्धी कार्यविधि २०६८ तर्जुमा भई जारी भैसकेको छ । यिनै व्यवस्था वमोजिम गाउपालिका समेतले वर्तमान बदलिदों परिस्थितीमा कम्तीमा २ पटक सार्वजनीक सुनुवाई गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.३२ नागरिक वडापत्र प्रयोगको अवस्था

सुशासन (व्यवस्थापन तथा संचालन) ऐन, २०६४ ले सेवा प्रवाह र जनसम्पर्क हुने कार्यालयले नागरिक वडापत्र राखी प्रयोगमा ल्याउनु पर्दछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ । नागरिक वडापत्रमा सेवा दिने कार्यालय, आवश्यक प्रक्रिया र लाग्ने दस्तुर, सम्पर्क गर्नुपर्ने अधिकारी आदि विवरण समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था अनुसार महोत्तरी गाउपालिकामा पनि नयां संविधान र कानुनी

प्रकृया अनुसार नागरिक वडापत्रलाई व्यवस्थित गरी राख्नुपर्ने देखिन्छ । यसको नियमित अनुगमन तथा सर्वधारणमा नागरिक वडापत्रको प्रयोग गर्ने र उजुरी व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रियालाई सुदृढ गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

६.३३ सामाजिक परिचालन

यस वडाबाट स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम अन्तर्गत २ वटा नागरिक सचेतना केन्द्र कार्यरत रहेका छन् । साथै साविकको सबै वडाहरुमा नागरिक वडा मञ्च कृयाशिल रहेको देखिन्छ ।

६.३४ बालमैत्री स्थानीय शासन तथा बाल सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

गाउपालिकाको समग्र विकास प्रक्रियालाई स्थानीय आवश्यकता अनुरुप सम्बोधन गर्ने उद्देश्यले निर्धारण गरिएको नीतिगत व्यवस्था बमोजिम गाउपालिकाको समावेशी एवं सहभागितामूलक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिन्छ । सेवाग्राहीको सवैभन्दा नजिकको तह वस्तीस्तरदेखि गाउँ स्तरीय योजना तर्जुमा गर्ने सहभागितात्मक प्रक्रिया प्रारम्भ भई कार्यान्वयनमा रहेको छ । हालका दिनहरुमा महिला, दलित, जेष्ठ नागरिक, जनजाति, मधेशी र पिछडिएका वर्गलाई योजना तर्जुमामा प्राथमिकता दिने तथा बालबालिकाहरुका आवाजलाई योजना तर्जुमा प्रक्रियामा समेट्न वालभेला मार्फत योजना माग गर्ने अभ्यासको प्रारम्भ भएको छ ।

खण्ड-७

वडाको विकास समस्याहरुको रणनैतिक विश्लेषण

७ *वडा विकास समस्याहरुको विश्लेषण*

महोत्तरी गाउपालिकाका समस्याहरु सामाजिक विकाससँग सम्बन्धित बढी देखिन्छन् । यहाँको न्यून साक्षरता दर, लैंगिक असमानता, सामुदायिक असमानता, आर्थिक असमानता आदिले गर्दा विकासका सूचकहरुमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको देखिदैन ।

यहाँको कृषियोग्य जमिनमा अधिकांश सिंचाई सुविधाविहीन छन् । व्यवसायिक पशुपालन हुन सकेको छैन । औद्योगिक विकासका लागि सीप र क्षमता कमजोर हुनाले प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने जनशक्तिको कमी छ । पर्यटनतर्फ ध्यान पुग्न सकेको छैन । सहकारीको विकास हुन सकेको छैन । विद्यालय वाहिर रहेका वालवालिकाको संख्या उल्लेख्य हुनुका साथै विद्यालय भर्ना भएकाहरु पनि विद्यालय छोड्ने तथा उच्च शिक्षा हासिल गर्ने दर न्यून छ । स्वास्थ्य सेवा गाउपालिकामा भरपर्दो र सर्वसुलभ छैन । लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कमजोर हुनाले विकासको प्रतिफल वास्तविक समुदायसम्म पुग्न सकेको छैन । भौतिक पूर्वाधारहरु जिर्ण र सेवा दिनेखालका छैनन् । हरेक वर्ष बाढी र डुवानको प्रकोपबाट स्थानीय वासिन्दा पीडित छन् । ऊर्जाको उचित व्यवस्थापन हुन सकेको छैन । सार्वजनिक सेवा प्रभावकारी नहुँदा स्थानीय वासिन्दाहरुले छिटो छरितो र प्रभावकारी सेवा पाउन कठिन हुने गरेको छ । यस गाउपालिका विकासका मुख्य मुख्य समस्याहरु समष्टिगत रुपमा निम्न अनुसार रहेका छन् ।

आर्थिक विकास

७.१ कृषि तथा पशु सेवा

- व्यवसायिक कृषिको कमी
- आधुनिक र समय सापेक्ष कृषि औजारको प्रयोगमा कमी
- कृषि उत्पादन न्यून हुनु
- बाढी तथा सुख्खाको उच्च जोखिम

७.२ घरेलु तथा साना उद्योग

- सीपमुलक तालिम प्राप्त जनशक्ति न्यून हुनु
- उद्योगमा प्रतिस्पर्धा क्षमताको कमी

७.३ *सहकारी विकास*

- सहकारी विकासमा कमी
- सहकारी समिति गठनमा विवाद

७.४ सामाजिक विकास

७.४.१ शिक्षा

- बाल विकास केन्द्रहरु प्रभावकारी रुपमा सञ्चालन नभएको
- यस वडा भित्रका ५% बालबालिका विद्यालय भर्ना नभएको
- यस वडा भित्रका ४% बालबालिकाहरुले कक्षा दोहोऱ्याउने गरेको
- वडाका आधारभूत तहको सामुदायिक विद्यालय भएको ।
- उच्च शिक्षामा गाउपालिका वासीको पहुँच कम भएको ।

७.४.२ महिला

- घरेलु हिंसाका घटना उच्च रहेको
- महिलाको साक्षरता दर न्यून,
- निर्णय प्रक्रियामा महिलाहरुको न्यून सहभागिता तथा पहुंचको अभाव
- न्यायमा सहज पहुँचको कमी
- प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी चेतना नहुनु, स्वास्थ्य सेवा उपलव्ध नहुनु
- दाइजो प्रथा कायम हुनु
- एकल महिलालाई हेर्ने नकारात्मक दृष्टीकोण

७.४.३ वालवालिका

- बालविबाहका घटना कायम हुनु
- विद्यालय सरसफाईको कमी
- विद्यालयमा नियमित पढाइ नहुनु,
- विद्यार्थी नियमित उपस्थित नहुनु,
- निर्णय प्रक्रियामा बाल सहभागिता नहुनु
- सम्पुर्ण स्थानीय निकाय र विद्यालयहरु बालमैत्री नहुनु
- विद्यालयमा विज्ञान प्रयोगशाला नहुनु, कम्प्युटरको अभाव
- दलित वालवालिकालाई हेय व्यवहारका घटना हुनु
- पिछडा वर्गका वालवालिका विद्यालय कम जानु, विद्यालय छोडनु

७.४.४ खानेपानी तथा सरसफाई

- खुल्ला स्थानमा दिसापिसाव गर्ने परम्परा कायम हुनु
- खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको विपद् पूर्व तयारी योजना क्रियाशील नहुनु
- सार्वजनिक क्षेत्र तथा स्थानहरुमा सार्वजनिक शौचालय नहुनु

७.४.५ अपाङ्गता भएका व्यक्ति

- अपांगता भएका व्यक्तिको नीति निर्माणमा पहुँच नहुनु
- अपाँग व्यक्तिहरुका लागि गाउपालिकामा सहायक सामग्री (वैशाखी, ब्हीलचेयर आदि) उपलव्ध नहुनु तथा नभएको

७.४.६ यूवा, संस्कृति तथा खेलकुद

- युवाहरु विकासको मूलप्रवाहमा आउन नसक्नु
- युवाहरुमा प्रजनन् स्वास्थ्यसम्बन्धी ज्ञानको अभाव
- युवतिहरुले आफ्नो क्षमता अनुसार काम गर्न नपाउनु
- खेलकूद क्षेत्रको उपयुक्त विकास हुन नसक्नु
- मिथिला सँस्कृतिको जगेर्नामा कमी
- दलित समुदाय आर्थिक तथा सामाजिक रुपमा पछाडि पर्नु

७.५ *भौतिक पूर्वाधार*

- सडक तथा पूर्वाधारबाट जनताले आवश्यक सेवा सुविधा प्राप्त गर्न नसक्नु
- दुई तिहाई क्षेत्रमा सिंचाई सुविधाको कमी
- गाउपालिका मुख्य नदीहरुबाट बाढीको प्रकोप हुनु

७.६ *वन तथा वातावरण*

- नवीकरणीय ऊर्जाको प्रयोगको कमी
- वातावरणमा प्रदुषण हुनु
- सार्वजनिक जग्गा अतिक्रमण गरी अन्य प्रयोगमा आएको

७.७ *संस्थागत विकास समुह*

- जनताले छिटो, छरितो र सर्वसुलभ रुपमा सेवा प्राप्त गर्न नसक्नु
- सूचना व्यवस्थापनको अभाव
- आन्तरिक राजश्व परिचालनमा कठिनाई

७.८ *वडाका विकासका प्राथमिकताहरु*

७.८.१ सहभागितामूलक छलफलबाट निम्न उल्लेखित वडा विकासका प्राथमिकतायुक्त बिषय क्षेत्रहरुमा निर्धारण गरिएको छ ।

७.८.२ कृषि तथा सिँचाई (कृषिमा व्यवसायीकरण, उन्नत पशुपालन, मत्स्यपालन, फलफूल खेती, सतह तथा भूमिगत सिँचाई)

७.८.३ शिक्षा (गुणस्तरीय शिक्षाका लागि सामुदायिक विद्यालयको सुदृढीकरण, प्रारम्भिक वालविकास केन्द्र, सीपमुलक एवम् व्यवशायिक शिक्षा)

७.८.४ सामाजिक विकासः (महिला, पिछडा वर्ग, दलित, मुस्लिम, अपाँगता भएका व्यक्ति, वालवालिका, द्वन्द्व प्रभावित व्यक्ति, एकल महिला, जेष्ठ नागरिक, युवा, तेश्रो लिङ्गी)

७.८.५ खानेपानी तथा सरसफाई (स्वच्छ खानेपानी, शौचालय)

७.८.६ स्वास्थ्य (गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा, स्वास्थ्य सेवा, सुविधा र पूर्बाधारमा पहुँच, मातृस्वास्थ्य, वालस्वास्थ्य)

७.८.७ पूर्बाधार विकास (सडकहरुको स्तरोन्नती, नवीकरणीय उर्जा प्रबर्द्धन, सूचना सञ्चार प्रबिधिको विकास)

७.८.८ सुशासन (सहभागितामूलक योजना तथा निर्णय प्रक्रिया, नागरिक समाजको सशक्तिकरण, जवाफदेही राजनीतिक संस्कार, पारदर्शी कार्यप्रणाली, सूचनामा नागरिकको पहुँच)

७.८.९ उद्योग (स्थानीय स्रोतमा आधारित उद्योगको स्थापना र विकास, वन तथा कृषिजन्य उद्योगहरु)

७.८.१०वातावरण, वन तथा भूसंरक्षण (साझेदारी वन, सार्वजनिक जग्गा व्यवस्थापन, नदी नियन्त्रण)

७.८.११पर्यटन तथा संस्कृति (धार्मिक पर्यटन, स्थानीय भाषा तथा मैथली संस्कृति र परम्परा,)

७.८.१२सहकारीसँग सम्वन्धित कार्यक्रम

खण्ड-८

८ *गाउपालिकाले वडाका लागी अपनाउन सक्ने रणनीतिहरु*

आर्थिक क्षेत्रमा तय गरिएका विषयगत उद्देश्य एवम् प्रतिफलहरू हासिल गर्न देहाय बमोजिमका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछ ।

८.१ *कृषि रणनीतिहरु :*

- कृषि क्षेत्रलाई व्यवसायीकरण, विविधिकरण गरी रोजगारका अवसर बढाउन गाउपालिका, विषयगत क्षेत्र, गैरसरकारी एवं निजी क्षेत्रमा दक्ष जनशक्ति विकास गरी लक्षित क्षेत्र एवं वर्गको आर्थिक उत्थान गर्ने ।
- युवाशक्तिलाई उपयुक्त प्रविधि, सीप र पूँजि उपलब्ध गराई कृषि क्षेत्रमा आकर्षिक गरी कृषि पेशालाई व्यसायिक र सम्मानित बनाउने ।
- साना कृषकलाई समूह/सहकारीमा आवद्ध गराई कम आयतन र उच्च मूल्यका बाली/वस्तु उत्पादन गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।
- गरिब तथा साना कृषक/लक्षित वर्गको पारिवारिक पोषण तथा खाद्य सुरक्षामा टेवा पुऱ्याउन र जलवायु परिवर्तनसंग अनुकूलन हुने जैविक विविधतामा आधारित खेती प्रणालीलाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- दीर्घकालीन रुपमा कृषि जैविक विविधताको संरक्षण एवं सम्वर्द्धन गरी पर्यावरणीय सन्तुलन अभिबृद्धि गर्ने ।
- नीजि उद्यमी र सहकारीको संलग्नता अभिबृद्धि गरी सहकारी तथा करार खेतीको प्रवर्द्धन गर्ने ।
- सूचना प्रविधिको मार्फत कृषि क्षेत्रमा आवश्यक सूचना प्रवाह गर्ने ।

८.२ *पशुपालन रणनीतिहरु :*

- नश्ल सुधारको माध्यमबाट स्थानीय पशुहरूमा गुणात्मक सुधार ल्याउने ।
- तुलनात्मक लाभ भएका पशुजन्य उत्पादन र वस्तुहरूको विशिष्टताबाट लाभ लिन प्रतिस्पर्धी मूल्य अभिबृद्धि श्रृङ्खलाको स्थापना तथा सुदृढीकरण गर्ने ।
- पशु तथा पशुजन्य उत्पादनको आयात प्रतिस्थापन तथा निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने कार्यक्रमहरूलाई बढावा दिने ।

८.३ *उद्योग रणनीतिहरु :*

- लघु, घरेलु तथा साना, मझौला उद्योगहरुको विकास गर्ने ।
- तालिमप्राप्त उद्यम विकास सहजकर्ता तथा सीपमूलक तालिम प्राप्त जनशक्तिको परिचालन गर्ने ।
- उद्योग विकासका लागि स्थानीय आवश्यकता, सम्भावना, क्षमता विकास, स्रोतको उपलब्धता, बजार आदिका आधारमा उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्ने ।

८.४ *सामाजिक विकास क्षेत्रका रणनीतिहरु*

सामाजिक विकास क्षेत्रमा तय गरिएका विषयगत उद्देश्य एवम् प्रतिफलहरू हासिल गर्ने प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउने दृष्टिकोणले योजना अवधिमा देहायबमोजिमका रणनीति अवलम्बन गरिनेछ :

८.४.१ *शिक्षा रणनीतिहरु :*

- शिक्षालाई गुणस्तरीय, सर्वसुलभ, विद्यालयहरुलाई छात्रा, अपाङ्ग एवं दलितमैत्री बनाउने ।
- विद्यार्थीहरूलाई विद्यालयमा नियमित उपस्थितिमा जोड दिने ।
- न्यूनतम शैक्षिक वातावरणका मापदण्डहरू कार्यान्वयनमा ल्याई न्यूनतम शैक्षिक पूर्वाधारको सुनिश्चितता कायम गरिनेछ ।
- व्यवसायिक एवं प्राविधिक शिक्षाको विस्तार गर्ने ।

८.४.२ *युवा तथा खेलकुद रणनीतिहरु :*

- खेलकुद, जीवनपयोगि सीप, योग तथा व्यक्तित्व विकास सबन्धी कार्यक्रम मार्फत युवाहरुलाई दुर्व्यसन तथा कुलतमुक्त गर्ने ।
- युवालाई गाउपालिका विकासको प्रमुख माध्यमको रुपमा परिचालन गर्ने ।

८.४.३ *साहित्य, कला तथा संस्कृति रणनीतिहरु :*

- गाउपालिकालाई साहित्य प्रवर्धन केन्द्रको रुपमा विकास गर्ने ।
- साँस्कृतिक, ऐतिहासिक महत्वका सम्पदाहरुको संरक्षण, सम्बर्धन र व्यवस्थापन गर्ने ।

८.४.४ *स्वास्थ्य रणनीतिहरु*

- प्रजनन स्वास्थ्य एवं पोषण कार्यक्रमलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।
- गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाका लागि निजी क्षेत्रको भूमिकालाई प्रोत्साहन गर्ने ।
- आयुर्वेद, प्राकृतिक चिकित्सा, योग सेवाको एकीकृत विकास एवं विस्तार गरी सेवा सर्वसुलभ बनाउने ।

- स्वास्थ्य सेवा प्रवाह र उपयोगमा सरकारी, नीजि, सहकारी, सामुदायिक तथा विकासका साझेदार संस्थाहरु वीच सहकार्य गर्ने ।

८.४.५ खानेपानी तथा सरसफाई रणनीतिहरु

- खानेपानी सेवा र व्यक्तिगत सरसफाइ बृद्धि गर्न खुला दिशामुक्त अभियान विस्तार गर्ने ।
- फोहरमैला व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित बनाउने ।
- खानेपानी तथा सरसफाइ निर्माण र उपयोगमा वातावरणमैत्री एवम् जलवायु परिवर्तन अनुकूलनलाई ध्यान दिने ।

८.४.६ लक्षित समुदाय रणनीतिहरु

- विकासका गतिविधि सञ्चालनमा समाजिक समावेशीकरण तथा विभिन्न निकाय वीच सहकार्यलाई जोड दिने ।
- सामाजिक कुरीति तथा कुप्रथा अन्त्यका लागि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।
- लक्षित समुदायको क्षमता विकासमा ध्यान दिने ।

८.५ भौतीक पूर्वाधार विकासका रणनीतिहरु

भौतिक पूर्वाधार विकास क्षेत्र अन्तर्गत निर्धारण गरिएका विषयगत उद्देश्य एवम् नतिजाहरू हासिल गर्न देहायबमोजिमका रणनीतिहरु अवलम्बन गरिनेछः

८.५.१ पूर्वाधार विकासक्षेत्र रणनीतिहरु

- पूर्वाधार विकासमा आर्थिक विकासका सम्भावना, क्षेत्रिय सन्तुलन एवं समावेशी विकासलाई टेवा पुऱ्याउने ।
- पूर्वाधार विकासमा दिगोपना, वातावरणमैत्री एवं जलवायु अनुकूलनका पक्षमा ध्यान दिने ।
- स्थानीय पूर्वाधार निर्माणका लागि न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण गर्ने ।

८.५.२ सडक तथा यातायात रणनीतिहरु

- ठूला मेशीनको प्रयोगलाई कम गर्दै सडक यातायात निर्माण कार्यमा श्रममूलक एवं स्थानीय रोजगारमूलक प्रविधि अपनाउने ।

८.६ वन तथा वातावरण क्षेत्रका रणनीतिहरु

वन तथा वातावरण क्षेत्रमा तय गरिएका विषयगत उद्देश्य एवम् नतिजाहरू हासिल गर्न देहायबमोजिमका रणनीतिहरू अवलम्बन गरिनेछः

८.६.१ *वन रणनीतिहरु*

- दिगो विकास र पर्यावरण सन्तुलन कायम गर्न जलाधार, वन तथा संरक्षित क्षेत्रहरुको व्यवस्थापन पद्धतिलाई समावेशी र सहभागितामूलक बनाउने ।
- वनस्रोतको बहुउपयोगमार्फत् जीविकोपार्जनमा सहयोग पुऱ्याउँदै वनप्रति स्थानीय समुदायको अपनत्वभाव बृद्धि गर्ने ।
- वनश्रोतमा आश्रित विपन्न, महिला, दलित, आदीबासी जनजातीहरुको जीविकोपार्जन सुधारका लागि आवश्यक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

८.७ *विपद् व्यवस्थापन*

- यस गाउपालिकालाई विपद् व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- सबै सरोकारवालाको सहभागितामा समन्वयात्मक रुपमा एकद्वार प्रणालीबाट विपद् जोखिम व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।
- विपद प्रभावितका लागि राहत, अनुदान तथा सरल ऋणका लागि सहजीकरण गर्ने ।

८.८. *स्रोत परिचालन रणनीतिहरु*

- विकास कार्यमा स्थानीय संरचना, वस्तु, सेवा तथा स्थानीय श्रम, सीप उपयोगलाई प्राथमिकता दिने ।
- स्थानीय स्रोतको अधिकतम सदुपयोग गर्ने ।

८.९ *स्थानीय सुशासन रणनीतिहरु*

- योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीयस्तरको उपयुक्त राजनीतिक वातावरण बनाउने ।
- सार्वजनिक सेवालाई प्रभावकारी तथा जवाफदेही बनाउने ।

८.१० *विकास व्यवस्थापन रणनीतिहरु*

- स्थानीय विकासमा स्थानीय निकायको नेतृत्वदायी भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउने ।
- निर्णय प्रक्रियालाई व्यवस्थित तथा सूचनामा आधारित बनाउने ।
- आयोजनाहरु गुणस्तरीय एवं समयमै सम्पन्न गराउनका लागि नियमित र प्रभावकारी अनुगमन गर्ने ।